

บทที่ 3

การปกครองและดำเนินการทางวินัยพระภิกษุสงฆ์ไทย

3.1 การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

การเข้ามาเป็นสมาชิกแห่งสังคมสงฆ์ของแต่ละบุคคลในสมัยต้นพุทธกาลล้วนแต่มีความเลื่อมใสต่อหลักธรรม อันเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นเบื้องต้นทั้งสิ้น เมื่อผ่านขั้นตอนแห่งการรับเข้ามาเป็นสมาชิก (อุปสมบท) ถูกต้องครบถ้วนตามกรรมวิธีที่กำหนดไว้ ทุกท่านต่างก็ตั้งใจปฏิบัติสมณเพศกันอย่างจริงจัง จนกระทั่งได้บรรลุเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี และอรหัตตผลตามลำดับ จากนั้นก็จะช่วยกันประกาศพระพุทธศาสนาให้เจริญแพร่หลายออกไป เมื่อสังคมสงฆ์มีบุคคลชั้นต่างๆ อยู่อาศัยร่วมกันย่อมเป็นธรรมดาที่จะต้องมีปัญหาหลากหลายเกิดขึ้น เพราะแต่ละท่านต่างก็มีพื้นฐานเดิมมาจากสภาพทางสังคมที่แตกต่างกัน การปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงใช้ระบอบสามัคคีธรรมเป็นแม่บทในการปกครองคณะสงฆ์ โดยพระองค์เองทรงอยู่ในฐานะเป็นประมุขหรือประธานของภิกษุสงฆ์ทั้งหมด ทรงให้ความเสมอภาคแก่ภิกษุทุกรูปไม่มีการหย่อนหรือตั้งแก่ภิกษุที่เคยมีสถานะเดิมแตกต่างกัน เช่น บางรูปเคยมีสถานะเดิมเป็นกษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ชั้นสูง บุตรเศรษฐี หรือคนยากจนเข็ญใจก็ตาม¹

เมื่ออุปสมบทในพระพุทธศาสนาแล้ว ภิกษุทุกรูปต้องปฏิบัติตนเสมอเหมือนกันตามหลักของพระธรรมวินัย ในขณะที่เดียวกันพระองค์ก็ได้ทรงมอบอำนาจการตัดสินใจเกี่ยวกับคณะสงฆ์ เช่น สังฆกรรม แต่ละประเภทจะต้องได้รับการพิจารณาตรวจสอบอย่างรอบคอบ เมื่อสงฆ์มีมติเป็นเอกฉันท์แล้ว จึงจะเริ่มทำสังฆกรรมนั้นๆ ได้ หากสงฆ์คัดค้าน แม้แต่เพียงรูปเดียว ก็จะต้องพิจารณาตรวจสอบกันใหม่ แม้พระองค์เองก็ทรงให้ความเคารพและปฏิบัติตามมติของสงฆ์ทุกประการ เพื่อให้มติของสงฆ์มีความศักดิ์สิทธิ์ที่ภิกษุทุกหมู่เหล่าจะต้องปฏิบัติตาม

¹แสวง อุดมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ม.ป.ป.)), หน้า 37-43

โดยไม่มีข้อโต้แย้งเป็นอย่างอื่น โดยยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นหลัก ดังปัจฉิมโอวาทที่พระองค์ ได้ตรัสแก่คณะสงฆ์ มีพระอานนท์เถระ เป็นต้น ที่พากันเฝ้าพระพุทธเจ้าในขณะใกล้จะปรินิพพาน ว่า “อานนท์ พระธรรม และวินัยอันใด ที่เราได้แสดง และบัญญัติไว้เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว พระธรรมและวินัยนั้นแหละ จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย” ปัจฉิมโอวาทส่วนนี้จึงทำให้ชี้ชัดลงไปได้ว่า การปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลนั้นเป็นไปในรูปแบบสามัคคีธรรม และแม้พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานไปแล้ว การปกครองคณะสงฆ์ก็ควรอยู่ในรูปแบบของระบอบสามัคคีธรรม กล่าวคือ ให้ยึดถือพระธรรมวินัยเป็นหลัก หรือเป็นแม่บทในการปกครองคณะสงฆ์ การทำกิจกรรมของคณะสงฆ์ทุกอย่างให้เป็นไปตามมติโดยเอกฉันท์ของสงฆ์ทุกประการและต่อมาหลังสมัยพุทธกาลการปกครองคณะสงฆ์สมัย คองดำเนินไปตามรูปแบบแห่งการปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลทุกประการ แม้พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานไปแล้ว แต่ภิกษุทุกรูปไม่ว่าจะเป็นพระอริยบุคคลหรือพระปุถุชนก็ตาม ต่างก็พากันประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในหลักพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงและบัญญัติไว้แล้วเสมอเหมือนกัน ภิกษุทุกรูปมีสิทธิ์เท่าเทียมกันในการร่วมสังฆกรรมต่าง ๆ เช่น อุโบสถกรรม อุปสมบทกรรม กฐินกรรม เป็นต้น เมื่อไม่เห็นชอบก็สามารถคัดค้านได้ หรือถ้าเห็นชอบก็ยอมรับการคัดค้าน หรือการยอมรับจะต้องเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ถูกต้องของสังฆกรรมนั้น ๆ เป็นสำคัญ เมื่อทำการสอบสวนตามกระบวนการของพระธรรมวินัยแล้ว ภิกษุทุกรูปจะต้องยอมรับมติที่เห็นชอบเหมือนกัน ลักษณะดังกล่าวนี้ คือ หลักการของการปกครองระบอบสามัคคีธรรม แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อมีภิกษุบวชจำนวนมาก ความแตกต่างจากพื้นฐานเดิมแม้จะได้อุปสมบทมาอย่างถูกต้องตามขั้นตอนของพระธรรมวินัยก็ตาม แต่ก็ยังมีการปฏิบัติผิดเพี้ยนคลาดเคลื่อนไปจากหลักของธรรมวินัยมากบ้างน้อยบ้างเป็นธรรมดา จึงมีการสังคายนาเพื่อทำการซักซ้อมความถูกต้อง และเพื่อกำจัดภิกษุอลัชชีให้หมดไปอีกด้วย

3.2 การปกครองคณะสงฆ์ไทย

3.2.1 การปกครองคณะสงฆ์ไทยในอดีต

ภายหลังจากทำการสังคายนาครั้งที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 236 พระเจ้าอโศกมหาราช และพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ได้ส่งสมณทูตเดินทางไปประกาศพระพุทธศาสนาทั้งภายในและภายนอกประเทศรวม 9 สาย โดยเฉพาะสายที่ 8 พระโสณเถระ และพระอุตตรเถระพร้อมคณะรวม 5 รูป ได้รับมอบหมายให้เดินทางไปประกาศศาสนาที่สุวรรณภูมิ ซึ่งปัจจุบันได้แก่ดินแดนอันเป็นที่ตั้งของประเทศไทย พม่า เวียดนาม กัมพูชา และลาว ซึ่งแต่ละประเทศก็

อ้างว่าเป็นดินแดนในประเทศของตน กล่าวคือ ตามประวัติศาสตร์และโบราณคดีได้พิสูจน์และกล่าว ยืนยันว่า สถานที่พระเถระทั้งสองรูปเดินทางมาประกาศพระพุทธศาสนาในสมัยนั้น คือ บริเวณจังหวัดนครปฐม เพราะมีโบราณสถานและโบราณวัตถุต่างๆ เช่น พระปฐมเจดีย์ และ ศิลารูปพระธรรมจักร ทางประเทศพม่าก็กล่าวว่าเมืองสุธรรมปุระในรัฐรามัญ (หงสาวดี, เมาะตะมะ และสุวรรณภูมิ) คือดินแดนที่พระเถระทั้งสองเดินทางมาสอน ประเทศอื่นต่างก็กล่าวยืนยันทำนองเดียวกันว่าสุวรรณภูมิในสมัยนั้น คือ บริเวณที่ตั้งประเทศของตน

เมื่อ พ.ศ. 1820-1860 หลังจากอาณาจักรสุโขทัยตั้งมั่นแล้ว พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้ทรงอาราธนาพระมหาสังฆราชชาวศรีลังกา ซึ่งเดินทางมาประกาศพระพุทธศาสนาอยู่ที่ นครศรีธรรมราช จะทำให้เกิดคัมภีร์ของพระสงฆ์ลังกาวงศ์แพร่กระจายไปไกลให้เดินทางไป จำพรรษาอยู่วัดอรัญญิกในกรุงสุโขทัย เพื่อช่วยให้ประกาศพระพุทธศาสนาแบบลัทธิลังกาวงศ์ ตั้งข้อความในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง เมื่อ พ.ศ. 1820 ว่า “พ่อขุนรามคำแหงกระทำ โอยทานแก่มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบพระไตรปิฎก หลีกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ทุกตนลูกแต่นครศรีธรรมราช” ความจริงอาณาจักรสุโขทัยมีร่องรอยแห่งความเจริญรุ่งเรืองของศาสนา พราหมณ์มาก่อน และพุทธศาสนาฝ่ายมหายานมาก่อนหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะด้านศิลปวัตถุ และภาษา ซึ่งพราหมณ์และมหายานนิยมใช้ภาษาสันสกฤตมากกว่าบาลี การปกครองคณะสงฆ์ ในยุคกรุงสุโขทัยนี้ขึ้นต่อพระมหากษัตริย์โดยตรง ไม่มีการแตกแยกออกเป็นนิกายต่างๆ ต่อ มาสมัยพญาลิไท (พ.ศ. 1897-1919) พระมหากษัตริย์องค์ที่ 5 แห่งอาณาจักรสุโขทัย พระองค์ได้ทรงอาราธนาพระมหาสวามีสังฆราชเมืองลังกา นามว่า สุมณเถระ เข้ามาอยู่ จำพรรษาที่กรุงสุโขทัย พร้อมกันนี้ พระองค์ได้แยกคณะสงฆ์ออกเป็น 2 ฝ่ายคือ คามวาสี เป็นภิกษุที่ศึกษาเน้นหนักในด้านพระพุทธรูปพระวินัยในพระไตรปิฎก อรรถกถาและคัมภีร์อื่นๆ เรียกว่า คันถุระ ภิกษุในคณะนี้จะจำพรรษาตามวัดต่างๆ ที่ตั้งอยู่ย่านชุมชน และอีกคณะหนึ่งคือคณะ อรัญญวาสี เป็นภิกษุที่เน้นหนักด้านการปฏิบัติ มุ่งบำเพ็ญภาวนา เพื่อให้จิตใจสงบและหลุดพ้น จากกิเลส เรียกว่า วิปัสสนาธุระ มักนิยมจำพรรษาอยู่ ณ วัดต่างๆ ที่ตั้งอยู่ห่างไกลจาก ย่านชุมชนออกไป การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยนี้ จะขึ้นตรงต่อพระมหาสวามีสังฆราชของ แต่ละฝ่ายที่ตนรับผิดชอบ และคณะสงฆ์ทั้งหมดก็จะขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ ซึ่งกล่าวโดยสรุปภิกษุทุกรูปจะต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เคร่งครัดตามพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง และบัญญัติไว้เสมอเหมือนกัน มีพระเถระที่ได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่คอยควบคุมดูแลความ ประพฤติของภิกษุสูงขึ้นโดยลำดับ นอกจากนี้ยังจะต้องประพฤติปฏิบัติตนมิให้ขัดต่อจารีต ประเพณีอันดีงามของสังคม ตลอดจนกฎหมายบ้านเมืองอีกด้วย

ต่อมาการปกครองคณะสงฆ์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา คงดำเนินตามรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยสุโขทัย แต่ได้แยกออกเป็น 3 คณะใหญ่คือ คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย ได้แก่ คณะสงฆ์ดั้งเดิมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย มุ่งเน้นหนักด้านการศึกษาในพระไตรปิฎก มีอำนาจปกครองคณะสงฆ์ภาคเหนือ ภาคกลางบางส่วน และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คณะคามวาสีฝ่ายขวา ได้แก่ คณะสงฆ์ที่เดินทางไปอุปสมบทแปลงเป็นสิงหลนิกายที่ประเทศศรีลังกา มีอำนาจปกครองคณะสงฆ์ในกรุงศรีอยุธยาทั้งหมด และภาคกลางบางส่วน คณะอรัญญวาสี ได้แก่ คณะสงฆ์ดั้งเดิมที่ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ซึ่งเน้นหนักด้านปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นหลัก มีอำนาจปกครองคณะสงฆ์ฝ่ายสมถวิปัสสนาทั้งหมด การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยนี้แต่ละคณะมีอำนาจปกครองดูแลรับผิดชอบคณะของตน และทั้งสามคณะจะขึ้นตรงต่อสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราชธิบดี ซึ่งเป็นประมุขของสงฆ์ทั้งหมด และคณะสงฆ์ทั้งหมดจะขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ภิภษุทุกรูปจะประพฤติปฏิบัติให้เคร่งครัดตามพระธรรมวินัยเป็นเบื้องต้น จากนั้นก็ต้องประพฤติปฏิบัติตนมิให้ขัดต่อจารีตประเพณีอันดีงามของสังคม และกฎหมายของบ้านเมืองอีกด้วย

ในสมัยกรุงธนบุรี บ้านเมืองในสมัยที่ตกอยู่ในสภาพจลาจลอันเกิดจากอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าดังกล่าวแล้ว เกือบตลอดสมัยพระเจ้าตากสินมหาราชต้องทำสงครามและปราบปรามข้าศึกศัตรูทั้งภายในและภายนอก และสำหรับส่วนของคณะสงฆ์ก็ได้รับความกระทบกระเทือนจากภัยสงครามเช่นเดียวกัน สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็ทรงอาราธนาพระอาจารย์ดีวัดประดู่ จากหัวเมืองทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และพระอาจารย์สี วัดพนัญเชิง จากกรุงศรีอยุธยา ซึ่งมีความรู้ดีปฏิบัติชอบ ให้มาอยู่จำพรรษาที่วัดภายในกรุงธนบุรี และได้ทรงให้รวบรวมพระไตรปิฎก ตลอดจนคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ในด้านการส่งเสริมศาสนานั้น พระองค์ได้ทรงพระกรุณาให้สังการีธรรมการทำสารบัญชี่พระสงฆ์รูปใดที่บอกที่เรียนพระไตรปิฎกมากก็ทรงถวายไตรจีวร ผ้าเทศเนื้อละเอียด แล้วทรงถวายปัจจัยแก่เถรเถรตามที่เล่าเรียนได้มากน้อย และได้ทรงชำระพระภิกษุสงฆ์ที่ประพฤติผิดธรรมวินัย เพื่อพิสูจน์ได้ว่าผิดจริงก็มีรับสั่งให้สึกเป็นจำนวนมาก แต่ถ้าผู้ใดมีความรู้ทางธรรมก็ทรงโปรดฯ ให้เข้ามารับราชการทำประโยชน์ด้านพระพุทธศาสนาแก่บ้านเมืองต่อไป เช่น ทรงแต่งตั้งให้พระพิมลธรรม วัดโพธิสถาน และพระพรหมคุณี วัดบางยี่เรือ ซึ่งถูกสึกด้วยข้ออธิกรณ์ อทินนทานปาราชิก และเมถุนปาราชิก เป็นหลวงธรรมรักษา เจ้ากรมสังฆการีขวาและหลวงธรรมาริบัติ เจ้ากรมสังฆการีซ้าย ตามลำดับ²

²สุภาพรรณ ณ บางช้าง, งานวิจัยพุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทย ก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 73

จึงเห็นได้ว่าในสมัยกรุงธนบุรี สถาบันพระมหากษัตริย์มีส่วนในการตรวจสอบควบคุมความประพฤติของพระภิกษุสงฆ์อย่างชัดเจนนอกเหนือจากพระสังฆาธิการที่ทำการปกครองดูแลพระสงฆ์ในเขตปกครองของตนอีกทางหนึ่ง

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โครงสร้างการบริหารการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 1 ยังคงยึดถือแบบอย่างการปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อพระองค์ได้เสด็จเถลิงถวัลย์สิริราชสมบัติ เป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชจักรีวงศ์ ย้ายราชธานีมาตั้งอยู่ที่กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2325 แล้วพระองค์ได้ทรงมุ่งมั่นพัฒนาบ้านเมืองให้มีความผาสุกร่มเย็นในทางสังคมและความมั่นคงในทางการเมืองการปกครอง ด้วยพระราชปณิธานที่ทรงกำหนดอย่างสอดคล้องเหมาะสมกับความจำเป็นแห่งเหตุการณ์บ้านเมืองในเวลานั้นว่า “ตั้งใจจะอุปถัมภ์กอบกู้ยกพระพุทธศาสนา ป้องกันขอบขัณฑสีมา รักษาประชาชนและมนตรี” ในส่วนของการ “อุปถัมภ์กอบกู้ยกพระพุทธศาสนา” พระองค์ได้ทรงโปรดฯ ให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎก พ.ศ. 2331-2332 เพื่อสอบถามพระบาลีกับอรรถกถาที่ผิดเพี้ยนวิปลาส และตกแต่ัมภ์ชำระให้ถูกต้องครบถ้วนบริบูรณ์ทุกพระคัมภีร์น้อยใหญ่ทั่วทั้งสิ้น และทรงโปรดให้รวบรวมตรวจสอบคัมภีร์ทางพุทธศาสนาภาษาบาลีอื่นๆ เพื่อเป็นรากฐานการศึกษาธรรมที่ถูกต้องตามคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และคำอธิบายในพุทธศาสนาเถรวาทหรือลังกาวงศ์ และพระองค์โปรดฯ ให้ราชบัณฑิต ออกหนังสือแก่พระภิกษุสงฆ์ และสามเณรที่หอมณเฑียรธรรมด้วย³ จากกรณีปัญหาพระสงฆ์ปฏิบัติผิดพระวินัยอย่างมากมาตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยา พระองค์จึงทรงออกกฎพระสงฆ์ 10 ข้อ เพื่อแก้ไขควบคุมการปฏิบัติของพระสงฆ์ในราชอาณาจักรการใช้วิธีทางกฎหมาย เพื่อเข้ามาส่งเสริมความรู้และการปฏิบัติตามแนวทางพุทธธรรมแก่พระภิกษุสงฆ์ ข้าราชการ และประชาชน ไม่ว่าจะเกิดจากพระราชดำริของพระองค์ที่ทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องให้พระราชอำนาจเข้ามาเป็นประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาพระศาสนา ซึ่งเกิดขึ้นรุนแรงแต่ปลายสมัยอยุธยา จนกลายเป็นสาเหตุรากเหง้าของการเสียเอกราชของชาติในครั้งนั้น พระองค์จึงสร้างราชอาณาจักรใหม่ ให้มีความมั่นคง ด้วยการสร้าง “วินัย” ทางศีลธรรมเป็นรากฐานความมั่นคงภายใน ทั้งนี้ วินัยทางศีลธรรม ทรงเห็นกลุ่มเป้าหมาย 2 กลุ่ม คือกลุ่มพระสงฆ์ และกลุ่มข้าราชการ เพราะถ้าพระภิกษุสงฆ์ และข้าราชการประพฤติดีมั่นคง ในทางศีลธรรมแล้ว ความมีศีลธรรมย่อมเกิดขึ้นแก่ประชาชนโดยธรรมชาติของสังคมไทย⁴ สำหรับกฎหมายพระสงฆ์ 10 ข้อ ที่ทรงตราบังคับ

³สุภาพรรณ ฦ บางช้าง, เรื่องเดิม, หน้า 77-79

⁴สุภาพรรณ ฦ บางช้าง, เรื่องเดิม, หน้า 88-89

ใช้ ไม่มีมาตรา ไม่มีบท ไม่มีตอน เป็นแต่ข้อรับสั่งห้ามพระภิกษุสามเณรประพฤติปฏิบัติ เช่นนั้นเช่นนี้ ดังตัวอย่าง⁵ เช่น

“กฎหมายพระสงฆ์ข้อ 5 พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงคุณธรรมเป็นอัครมหาเสนาบดีมหากษัตริย์พระพุทธศาสนา เสด็จออก ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทโดยบุรพาภิมุข ทรงมีพระราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า อ้ายมาต้องเมถุนปาราชิก มิได้เกรงกลัว ละอายแก่บาป ยังปฏิญาณตัวเองว่าเป็นภิกษุเข้าร่วมทำสังฆกรรมกับพระสงฆ์ เป็นอุปัชฌาย์บวชนาค ผูกพันสีมาและรับภจฺฉิน กระทำสังฆกรรม อุโบสถกรรมกับพระสงฆ์กระทำตนเป็นอลัชชี ทำให้สังฆกรรมไม่บริสุทธิ์ ทำให้เสียศรัทธาแก่ทายก อ้ายชู้ต้องอทินนาทานปาราชิก กล่าวถ้อยคำมารยาตสุภาพว่า เอาเงินไว้เพื่อจะให้แก่ผู้เฝ้าอยู่ ครั้นสงฆ์สืบสวนได้ความสัตย์จริงว่า บังเอาทรัพย์ไว้เอง เวลาว่างเลยนานไป ประมาณ 1 ปี ก็มีได้นำเงินไปให้แก่ผู้เฝ้าอยู่แล้วได้ปกปิดโทษไว้ ปฏิญาณตัวเองว่าเป็นภิกษุ เข้านั่งหัดตบาศบวชนาค เข้าผูกอุโบสถทำสังฆกรรมกับพระสงฆ์ ทำให้ศาสนาเศร้าหมอง อ้ายแก้วต้องอทินนาทานปาราชิก มีผู้เป็นโจทก์แจ้งแก่พระธรรมราชาคณะ พระธรรมราชาคณะ ผู้ชำระพระศาสนาจะเอามาว่ากล่าว โดยการว่ากล่าวหยาบช้ำแก่พระธรรมราชาคณะ เพื่อให้ได้รับความอภัยในท่ามกลางสงฆ์อีกถึงสองครั้ง การให้ร้ายป้ายสีท่านผู้มีศีลบริสุทธิ์และพระสงฆ์ผู้ชำระว่ากล่าว เพื่อให้ทายกทั้งปวงที่ศรัทธาได้กระทำกุศลไว้ เกิดความกินแหนงแคลงใจในท่านผู้มีศีลบริสุทธิ์ ทำให้ผลทานของทายกนั้นน้อยไป เช่นนี้เป็นการไม่สมควรอย่างยิ่ง แต่นี้สืบไปในภายหลัง ถ้าภิกษุรูปใดต้องอาบัติปาราชิก 4 ข้อใดข้อหนึ่งแล้ว ให้มาบอกแก่สงฆ์ตั้งแต่ในอุโบสถเดียวกัน อย่าให้ปกปิดโทษปาราชิกไว้และปฏิญาณตนว่าเป็นภิกษุ แล้วเข้าร่วมกระทำสังฆกรรมอุโบสถกรรมกับคณะสงฆ์ อันทำให้เป็นมลทินในสังฆกรรมทั้งปวง ดุจหนึ่งอ้ายแก้วผู้มีได้มีความละอายแก่บาป เกรงกลัวต่อบาป มิได้เกรงกลัวภัยในอนาคตเป็นอันขาดทีเดียว ถ้าไม่เชื่อฟังพระราชกำหนดกฎหมาย และตัวเองต้องอาบัติปาราชิก 4 ข้อใดข้อหนึ่งแล้วปกปิดโทษไว้เข้าร่วมทำสังฆกรรมกับพระสงฆ์ ทำให้ศาสนาเศร้าหมอง ถ้ามีผู้โจทก์ และสอบสวนได้ความสัตย์จริง จะเอาตัวมาลงโทษถึงขั้นประหารชีวิต และให้บริวารบาท ลงโทษเขียนดีโดยญาติโยมอย่างหนัก เพื่อมิให้เป็นเยี่ยงอย่างสืบต่อไป กฎให้ไว้ ณ วันอาทิตย์ เดือน 8 ขึ้น 15 ค่ำ ปีเถาะ จุลศักราช 1145 (พ.ศ. 2326)⁶ จากกฎหมายพระสงฆ์นั้นจะเห็นได้ว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีความห่วงใยเกี่ยวกับบุคคล

⁵พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย. (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2539), หน้า 23-24

⁶สุทธิพงษ์ ดันตยาพิศาลสุทธิ, กฎหมายพระสงฆ์ในรัชกาลที่ 1, (กรุงเทพมหานคร : 2539), หน้า 13-14

ที่จะเข้ามาทำให้ศาสนาวิฆเนศวร การกระทำผิดพระธรรมวินัยถึงขั้นปาราชิกในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้กำหนดให้มีโทษทางอาญารุนแรงถึงประหารชีวิต จึงเห็นได้ว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ได้เข้ามาปกป้องคุ้มครองพระศาสนาอย่างจริงจัง จนกระทั่งบัญญัติเป็นกฎหมายดังกล่าวมาข้างต้น

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองเล็กน้อย เพียงแต่เปลี่ยนชื่อจาก คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย เป็นคณะเหนือ คณะคามวาสีฝ่ายขวา เป็นคณะใต้ คณะกลาง และคณะอรัญวาสี เจ้าคณะใหญ่แต่ละรูปมีอำนาจปกครองบังคับบัญชาในคณะของตน แต่เจ้าคณะทุกรูปต้องขึ้นตรงต่อสมเด็จพระสังฆราชผู้เป็นประมุขสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร⁷ ในสมัยนี้มีนิกายสงฆ์เกิดขึ้นใหม่คือ ธรรมยุติกนิกาย ผู้ก่อตั้งคือ พระวชิรญาณภิกขุ ต่อมาได้ลาผนวชแล้วเสด็จขึ้นครองราชย์ เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเคยผนวชมาแล้ว 27 พรรษา พระองค์ได้ศึกษาพระไตรปิฎก และคัมภีร์ต่างๆ โดยตรงการศึกษา และการปฏิบัติจึงมุ่งไปที่แก่นคำสอน คำพระบรมราชาธิบายว่า “ที่แท้ในหลวงทุกวันนี้ ก็คือ พระพุทธศาสนา แต่ว่าถือเฉพาะแต่เนื้อแต่แก่น เปลือกและกระพริ้วๆ รังๆ สกปรกโสโครก ที่สะสมปะปนระคนอยู่จะถือด้วยไม่ได้ เมื่อเห็นว่าสิ่งไรไม่ดีก็จะต้องดีสิ่งนั้น ถึงกระนั้นการอันใดเป็นธรรมเนียม เป็นแบบแผน เคยมาแล้วก็ยอมให้เป็นไปตามเคย”⁸ ดังพระราชาธิบายข้างต้นพระองค์ได้ออกประกาศห้ามภิกษุสงฆ์ประพฤติปฏิบัติผิดพระธรรมวินัยอยู่เนืองๆ ดังเช่น

“ประกาศเรื่องภิกษุสามเณรรักใคร่ผู้หญิง จนถึงเป็นปาราชิก ให้มาลู่กะโทษ จะยกโทษให้ (ณ วันเสาร์ เดือน ๑๒ แรม ๔ ค่ำ ปีฉลู จ.ศ. ๑๒๑๕)”⁹ ด้วยพระธรรมการบตีศรีวิสุทธิศาสนวโรประการ จางวางกรมพระธรรมการ รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า พระราชาคณะ พระครู ฐานานุกรม เปரியัญเจ้าอธิการ อนุจร และสามเณรรูปใดๆ ซึ่งรักใคร่ชอบใจสตรีภาพผู้ใด ประารถนาจะหาเตรียมไว้เมื่อสึก ให้ผู้ใดคนหนึ่งเป็นสื่อไปพูดจาเกี่ยวแทะโลมสตรีภาพผู้นั้น แลให้หนังสือเพลงยาวกาพย์โคลง แลจดหมายข้อความที่รักใคร่บอกไปถึงสตรีที่รักใคร่ปรารถนา จะต้องการไว้เป็นภรรยา แลได้พูดจากับสตรีในที่ลับที่แจ้ง ในการพูดเกี่ยวข้องทางซู้กันตำบลใดๆ จนถึงเป็นปาราชิก แลได้พูดจาชักสื่อสตรีให้รักใคร่เป็นชู้กับพระสงฆ์สามเณรรูปใดๆ แลชักสื่อนำข่าวสารถ้อยคำพระสงฆ์

⁷พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต), เรื่องเดิม, หน้า 24-27

⁸สุภาพรณ ณ บางช้าง, เรื่องเดิม, หน้า 105

⁹ประชุมกฎหมายประจำศก รัชกาลที่ 4, หอสมุดแห่งชาติ, หน้า 50-51

สามเณรรูปใดให้รักใคร่เป็นชู้ กับสตรีคนใดคนหนึ่งก็ดี หรือรู้ว่าพระสงฆ์สามเณรรูปใดเป็นชู้รักใคร่กับสตรีคนใด พุดกับสตรีในที่ลับที่แจ้งจนถึงเป็นปาราชิก ความอย่างกล่าวมาแล้วนี้ ก็ให้พระสงฆ์สามเณรรูปนั้นมาให้การลู่กะโทษต่อกรมพระธรรมการแต่ในเดือน ๑๒ จนถึงเดือน ๔ ปีฉลู เบญจศก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จะยกโทษโปรดพระราชทานให้กับผู้ที่มาลู่กะโทษนั้น อนึ่ง พระสงฆ์สามเณร ซึ่งประพฤตินาจารย์ทุจริตอย่างกล่าวมานี้ไม่มาลู่กะโทษบอกความชั่วลามกของตัวต่อกรมพระธรรมการแล้ว และมีบุรุษสตรีผู้ใดผู้หนึ่งมาให้การลู่กะโทษต่อพระธรรมการว่า พระสงฆ์สามเณรรูปนั้นพระอารามนั้นประพฤตินาจารย์ทุจริตอย่างกล่าวมานี้พิจารณาเป็นสัจ จะให้มีโทษกับพระสงฆ์สามเณรรูปนั้นตามโทษานุโทษจงหนัก ให้พระครูทักษิณพระครูอุตร พระครูอมรวิชัย เจ้าคณะใหญ่ วัดพระเชตุพน หมายประกาศไปให้รู้จงทุกๆ พระอารามในกรุงเทพฯ แลนอกกรุงหัวเมืองซึ่งขึ้นกับกรุงเทพฯ อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง หมายมา ณ วันเสาร์ เดือน ๑๒ แรม ๔ ค่ำ ปีฉลู เบญจศก ศักราช ๑๒๑๕ นอกจากนั้นยังได้ทรงประกาศเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ เช่น ประการว่าด้วยเรื่อง ฟ้องหาปาราชิก ประกาศห้ามไม่ให้ชักสือแลชวนภิกษุสามเณรประพฤตินาจารย์ ประกาศห้ามคฤหัสถ์ไม่ให้สมคบภิกษุสามเณรที่ประพฤตินาจารย์ ประกาศพระราชบัญญัติพระสงฆ์สามเณรแลศิษย์วัด เป็นต้น

ประกาศเกี่ยวกับข้อห้ามและแนวทางปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า ในสมัยดังกล่าวยังมีพระภิกษุสามเณร ประพฤติผิดธรรมวินัยจนกระทั่งรัชกาลที่ 4 ได้ทรงออกประกาศไปยังวัดต่างๆ ทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้รับทราบและปฏิบัติตามประกาศ หากฝ่าฝืนก็จะได้รับโทษตามกฎหมาย ประกาศบางฉบับนั้นยังเอาผิดกับบุคคลรอบข้าง หรือบุคคลที่เกี่ยวข้องนอกจากพระภิกษุสงฆ์อีกด้วย การที่ฝ่ายอาณาจักรเข้ามามีส่วนในการปกป้องคุ้มครองศาสนานั้น ย่อมแสดงให้เห็นว่าการปกครองคณะสงฆ์ ฝ่ายศาสนจักรมีความอ่อนแอไม่สามารถที่จะควบคุมความประพฤติของพระภิกษุสงฆ์ให้อยู่ในระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัดได้

ต่อมาเมื่อ พุทธศักราช 2445 ตรงกับ (ร.ศ.121) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ขึ้น เพื่อเป็นแนวทางให้การปกครองคณะสงฆ์รัดกุมยิ่งขึ้น จะได้ช่วยส่งเสริมสนับสนุนพระวินัยอีกส่วนหนึ่งด้วย¹⁰ ประกอบกับการจัดโครงสร้างการบริหารราชการและการปฏิรูประบบราชการ จึงได้มีการปฏิรูป

¹⁰สิริวัฒน์ คำวันสา, ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, 2541), หน้า 101

การบริหาร และการปกครองคณะสงฆ์ควบคู่กันไปกับการปฏิรูปในฝ่ายบ้านเมือง ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างเอกภาพขึ้นภายในคณะสงฆ์ ทั้งในด้านการบริหาร การศึกษา การปฏิบัติ และเผยแผ่ธรรม จึงได้ทรงตราพระราชบัญญัติฉบับนี้ขึ้นโดยกำหนดโครงสร้างการบริหาร และจัดองค์กรไว้อย่างเป็นระบบ นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การปกครองคณะสงฆ์ไทยที่มีกฎหมายกำหนดระบบการปกครองคณะสงฆ์¹¹ ซึ่งมีเหตุผลในการตราพระราชบัญญัติฉบับนี้ว่า “ทุกวันนี้การปกครองข้างฝ่ายอาณาจักรได้ทรงพระราชดำริแก้ไข และจัดตั้งแบบแผนการปกครองให้เรียบร้อยเจริญดีขึ้นกว่าแต่ก่อนหลายประการและฝ่ายพระพุทธจักรนั้น การปกครองสงฆ์สมควรย่อมเป็นการสำคัญทั้งในประโยชน์แห่งพระศาสนา และประโยชน์ความเจริญของพระราชอาณาจักรด้วย ถ้าการปกครองสงฆ์สมควรเป็นไปตามแบบแผนอันเรียบร้อย พระศาสนาก็จะรุ่งเรืองถาวร และชักนำประชาชนทั้งหลายให้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาในวาท ประพฤติสัมมาปฏิบัติ และรำเรียนวิชาคุณในสงฆ์สำนักยิ่งขึ้นเป็นอันมาก”¹²

เหตุผลสำคัญประการหนึ่งในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ก็คือ ความจำเป็นที่รัฐบาลต้องอาศัยคณะสงฆ์โดยเฉพาะคณะสงฆ์ต่างจังหวัดให้ช่วยจัดการศึกษาของชาติ ตามโครงการปฏิรูปการศึกษาให้ทันสมัย การที่พระสงฆ์จะสามารถสนองความต้องการของรัฐบาลในเรื่องนี้ได้จะต้องปฏิรูปการบริหารกิจการคณะสงฆ์ และจัดการให้คณะสงฆ์ในต่างจังหวัดอยู่ภายใต้ระบบบริหารเดียวกันเสียก่อน ซึ่งมีเหตุผลปรากฏอยู่ในประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ ตอนหนึ่งว่า “ด้วยเมื่อรัตนโกสินทร์ศก 117 ได้โปรดให้พระราชอาคณหลายรูปออกไปจัดการศึกษาตามอารามในหัวเมือง และทรงอาราธนาพระเจ้าน้อยยาเธอกรมหมื่นญาณวโรรส ที่สมเด็จพระราชอาคณเจ้าคณะใหญ่ให้ทรงรับภาระธุระดำเนินการนั้นในฝ่ายสมณะ และได้โปรดให้พระเจ้าน้อยยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพทรงรับหน้าที่อุดหนุนการนั้นในส่วนหน้าที่เจ้าพนักงานฝ่ายฆราวาส ความแจ้งอยู่ในประกาศจัดการเล่าเรียนในหัวเมือง ซึ่งออกเมื่อ ณ วันที่ 1 พฤศจิกายน ร.ศ.117¹³ พระสงฆ์เถรานุเถระ และเจ้าพนักงานในฝ่ายฆราวาสได้ช่วยกันจัด และอำนวยการตามพระราชดำริด้วยความสามารถ และอุตสาหะอันเป็นที่พอพระราชหฤทัย ได้

¹¹พระเมธีธรรมกรณ (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2539), หน้า 33-34

¹²โชติ ทองประยูร, กฎหมายคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, 2506), หน้า 43

¹³พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต), เรื่องเดิม, หน้า 34

เห็นความเจริญในการเล่าเรียนตลอดจนความเรียบร้อยในการปกครองสังคมชนชั้นโดยลำดับ มาบัดนี้ และทรงพระราชดำริเห็นว่า ถึงเวลาอันควรที่จะตั้งเป็นแบบแผนการปกครองคณะสงฆ์ ให้มั่นคงเรียบร้อยแล้ว ซึ่งมีสาระสำคัญของพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 พอสรุปได้ ดังนี้ คือ

1. การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง หมายถึง การปกครองดูแลกิจการคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร เป็นอำนาจหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ และมหาเถรสมาคมตามมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 และบัญญัติให้มีเจ้าคณะใหญ่ 4 คณะ คือ¹⁴ เจ้าคณะใหญ่คณะเหนือ เจ้าคณะใหญ่คณะใต้ เจ้าคณะใหญ่คณะกลาง เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติกนิกาย และมีรองเจ้าคณะทั้ง 4 คณะ รวม 8 รูป เป็นมหาเถรสมาคม มีหน้าที่ถวายคำปรึกษาในการพระศาสนา และการปกครองคณะสงฆ์ แต่พระมหากษัตริย์

2. การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค การปกครองคณะสงฆ์ได้จัดระเบียบการปกครองส่วนภูมิภาคควบขนานไปกับการบริหารราชการแผ่นดินส่วนภูมิภาค เป็นสังคมชนชั้น เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวง และเจ้าอาวาส

ในส่วนการดำเนินการการปกครองและควบคุมความประพฤติของสงฆ์นั้น ได้ให้อำนาจเจ้าอาวาส เจ้าคณะแขวง เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะมณฑล และพระมหากษัตริย์ ดำเนินการทางปกครอง และควบคุมดำเนินการทางวินัยดังบัญญัติไว้ใน มาตรา 13 ให้เจ้าอาวาสมีหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อย และระงับอิทธิพลในหมู่บรรพชิต และคฤหัสถ์ ซึ่งอยู่ในวัดนั้น และมาตรา 17 ให้เจ้าอาวาสมีอำนาจพิพากษาทั้งคดีแพ่งและคดีอาญาที่เกิดขึ้นในวัด มาตรา 24 พระราชาคณะผู้กำกับแขวงมีหน้าที่ช่วยระงับอิทธิพลแก้ไขความขัดข้องของเจ้าอาวาสและวินิจฉัยข้ออุทธรณ์เจ้าอาวาส และมาตรา 25 ให้มีอำนาจตัดสินข้ออุทธรณ์หรือการเกี่ยงแย้งในคำสั่งและมีอำนาจว่ากล่าวพระภิกษุสามเณรในวัด ซึ่งขึ้นอยู่ในแขวงนั้น มาตรา 26 พระครูเจ้าคณะแขวงมีหน้าที่ช่วยแก้ไขความขัดข้องของเจ้าอาวาส และวินิจฉัยข้ออุทธรณ์ของเจ้าอาวาส และมาตรา 27 มีอำนาจตัดสินข้ออุทธรณ์หรือการเกี่ยงแย้งในคำสั่ง และคำวินิจฉัยของเจ้าอาวาสวัดและมีอำนาจบังคับว่ากล่าวพระภิกษุสามเณรตลอดท้องที่ในแขวงนั้น มาตรา 31 เจ้าคณะเมืองมีหน้าที่ช่วยแก้ไขความขัดข้องของเจ้าคณะแขวง และระงับอิทธิพลวินิจฉัยข้ออุทธรณ์ คำสั่ง และคำวินิจฉัยของเจ้าคณะแขวงในเมืองนั้น และมาตรา 32 มีอำนาจบังคับบัญชาว่ากล่าวสังคมชนชั้นตลอดเมืองในกิจอันชอบด้วยพระวินัยบัญญัติ และ

¹⁴มาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121

พระราชบัญญัติ และมีอำนาจตัดสินข้ออุทธรณ์ คำสั่ง หรือคำวินิจฉัยของเจ้าคณะแขวง มาตรา 37 เจ้าคณะมณฑลมีหน้าที่รับพระบรมราชานุมัติจัดการทำนุบำรุงพระศาสนา และบำรุงการศึกษาตามวัดในมณฑลนั้นให้เจริญรุ่งเรืองตามพระราชประสงค์ และมาตรา 38 มีอำนาจในพระบัญชาพระภิกษุสามเณรทั่วทั้งมณฑลในกิจอันชอบด้วยพระวินัยบัญญัติ และพระราชบัญญัติ และมีอำนาจตัดสินข้ออุทธรณ์คำสั่ง คำวินิจฉัยของเจ้าพนักงาน และมาตรา 43 ถ้าจำเลยผู้ต้องอุทธรณ์เป็นเจ้าคณะมณฑลหรือพระราชาคณะผู้กำกับแขวง ให้โจทก์หรือผู้อุทธรณ์ทำฎีกายื่นต่อกระทรวงธรรมการให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณา

จึงเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 นี้ ได้บัญญัติให้อำนาจหน้าที่พระสงฆ์ ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการให้อำนาจหน้าที่ในการปกครองดูแลควบคุมความประพฤติของพระภิกษุสงฆ์ สามเณร ซึ่งอยู่ในความปกครองของตนตามพระธรรมวินัย และตามกฎหมายของบ้านเมือง โดยมีอำนาจลดหลั่นกันตามลำดับ แต่อำนาจปกครองสูงสุดยังขึ้นอยู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์ การที่รัฐเป็นฝ่ายวางแบบแผนปกครองคณะสงฆ์ด้วยวัตถุประสงค์สำคัญประการหนึ่งเพื่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา โดยรัฐเป็นฝ่ายสนับสนุนคุ้มครองอุปถัมภ์ตลอดมา ตามพุทธพจน์ที่กล่าวไว้ว่า อนุชานามิ ภิกขเว ราชุนิ อนุวต.ติตุ ภิกขุทั้งหลาย เราอนุญาตให้คล้อยตามพระราชา ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงมีมติว่า เนื่องจากพระสงฆ์ต้องเคารพกฎหมายบ้านเมือง พระสงฆ์จึงต้องปฏิบัติตามกฎหมายดังนี้ “ภิกษุสงฆ์ แม้มีพระวินัยเป็นกฎหมายสำหรับตัวอยู่ส่วนหนึ่งแล้วก็ยังต้องอยู่ใต้อำนาจแห่งกฎหมายฝ่ายอาณาจักร อีกส่วนหนึ่ง ซึ่งตราไว้เฉพาะหรือ เพื่อคนทั่วไปและยังควรอนุวัตรจารีตของบ้านเมืองอันไม่ขัดต่อกฎหมายสองประเภทนั้นอีก”

จึงกล่าวได้ว่า พระภิกษุสงฆ์มีกฎหมายที่จะปฏิบัติอยู่ 3 ประเภทคือ กฎหมายบ้านเมือง พระธรรมวินัย และจารีตประเพณี ทั้งนี้ในประเทศที่มีพุทธศาสนาประดิษฐานอยู่ จะมีรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ที่อนุวัตรคล้อยตามรูปแบบการปกครองของฝ่ายบ้านเมือง เป็นปรากฏการณ์ทั่วไปที่พบได้ ในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นหลักทั่วไป ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า “การปกครองสังฆมณฑล ที่มีประดิษฐานตามนานาประเทศ จึงต้องอนุโลมตามแบบแผนประเพณี ซึ่งนิยมกันหรือเท่าที่อาจจะเป็นได้ในต่างประเทศ ที่พระพุทธศาสนาไปประดิษฐานนั้น เชื่อได้ว่าเหมือนกันหมด ทั้งประเทศสยาม กัมพูชา พม่า รามัญ และสิงหนทวีป การปกครองคณะสงฆ์จำต้องเนื่องด้วยราชการแผ่นดิน ตั้งแต่การวางแบบแผนปกครองคณะสงฆ์ ตลอดจนถึงสังฆนายก ให้มีสมณศักดิ์ พระพุทธศาสนาจึง

ประดิษฐานมั่นคงสืบมาในปัจจุบันจึงเห็นได้ว่ารัฐได้เข้ามาควบคุมการปกครองคณะสงฆ์อีกชั้นหนึ่ง ส่วนวิธีการดำเนินการทางวินัยนั้นไม่ได้บัญญัติถึงวิธีการดำเนินการหลักเกณฑ์ที่แน่นอน จึงขึ้นอยู่กับพระสังฆาธิการฝ่ายปกครองที่จะดำเนินการตามพระธรรมวินัยตามความผิดนั้นๆ

ในสมัยรัชกาลที่ 8 รัฐบาลสมัยนั้นต้องการสร้างความชอบธรรมให้กับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย จึงเห็นความจำเป็นที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์ให้มีรูปแบบเป็นประชาธิปไตยด้วยรัฐบาลจึงได้ดำเนินการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 โดยคำแนะนำ และความยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งออกมาแทนที่พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 รัฐบาลได้ออกแถลงการณ์ชี้แจงเหตุผลในการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ให้ประชาชนทราบ มีความตอนหนึ่งว่า “พระราชบัญญัติคณะสงฆ์นี้ได้รับความเห็นชอบของคณะสงฆ์ และได้ผ่านสภาผู้แทนราษฎรมาแล้วโดยราบรื่น ความสำคัญในพระราชบัญญัติก็คือ ได้จัดการปกครองคณะสงฆ์ให้ อนุโลมระบอบการปกครองบ้านเมืองเท่าที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัย” ซึ่งมีสาระสำคัญพอสรุปได้ดังนี้

พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชผู้ดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก แต่สมเด็จพระสังฆราชทรงบัญชาคณะสงฆ์โดยลำพังพระองค์ไม่ได้ พระองค์ทรงบัญญัติสังฆาณัติโดยคำแนะนำของสังฆสภา ทรงบริหารคณะสงฆ์ทางสังฆมนตรี และทรงพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ทางคณะวินัยธร การปกครองคณะสงฆ์ถูกแบ่งเป็น 3 ฝ่าย เพื่อถ่วงดุลอำนาจตามแบบอย่างการปกครองของฝ่ายบ้านเมือง อำนาจทั้งสามนั้นคือ¹⁵

สังฆสภา เทียบได้กับรัฐสภาของฝ่ายบ้านเมือง มีอำนาจหน้าที่ในการออกสังฆาณัติ หรือกฎระเบียบสำหรับการบริหาร และการปกครองคณะสงฆ์ สังฆสภาประกอบด้วยสมาชิกไม่เกิน 45 รูป ซึ่งต่อมาได้ออกประมวลระเบียบวิธีวินิจฉัยอธิกรณ์ พ.ศ. 2486 เพื่อใช้เป็นระเบียบการดำเนินคดีพระวินัยแก่สงฆ์ คณะสังฆมนตรี เทียบได้กับคณะรัฐมนตรีของฝ่ายอาณาจักร คือทำหน้าที่เป็นคณะรัฐบาลบริหารคณะสงฆ์ คณะสังฆมนตรี ประกอบด้วย สังฆนายก และสังฆมนตรีอื่นๆ ได้เกิน 9 รูป แบ่งออก 4 องค์การ คือองค์การปกครอง องค์การศึกษา องค์การเผยแผ่ และองค์การสาธารณูปการ

คณะวินัยธร คือ ศาลของพระสงฆ์ มีอำนาจหน้าที่พิจารณาวินิจฉัยคดีความ หรืออธิกรณ์ ตีความกฎหมาย สังคานัติ และระเบียบคณะสงฆ์ต่างๆ วินัยธรแบ่งเป็น 3 ชั้น คือ ชั้นต้น ชั้นอุทธรณ์ และชั้นฎีกา สำหรับกระบวนการพิจารณาดำเนินการทางวินัยนั้นต้อง

¹⁵พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ฐมมจิตโต), เรื่องเดิม, หน้า 41-45

ปฏิบัติตามประมวลระเบียบวิธีวินิจฉัยอธิกรณ์ พ.ศ. 2486 ซึ่งจะได้วิเคราะห์ในหัวข้อต่อไป

การปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ถึงแม้จะมีรูปแบบการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์จะเป็นประชาธิปไตยแต่ก็ยังคงมีการแทรกแซงและควบคุมจากรัฐ ความสำคัญกับฝ่ายบ้านเมืองยังคงมีอยู่โดยพระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชตามคำแนะนำของคณะรัฐมนตรี สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งคณะสังฆมนตรี ประธานและรองประธานสังฆสภา โดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการลงนามสนองพระบัญชา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในฐานะผู้รักษาการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติ มีอำนาจออกกฎกระทรวงเพื่อพิจารณาการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติ นอกจากนี้ยังมีอำนาจกำหนดวันประชุมสังฆสภา เสนอเรียกประชุมสังฆสภาสัมวิสามัญ และถวายความเห็นให้สังฆมนตรีลาออกจากตำแหน่ง และสังเกตว่าพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ได้ยกเลิกมหาเถรสมาคม ซึ่งเคยบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ รศ. 121 และวัตถุประสงค์ประการหนึ่งของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 นี้ ก็เพื่อรวมคณะสงฆ์มหานิกายและคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายเข้าด้วยกัน แต่ปรากฏว่าประสบความล้มเหลว และยังก่อให้เกิดความแตกแยกระหว่างคณะสงฆ์มหานิกายและคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายให้ปรากฏเห็นชัดยิ่งขึ้น และต่อมาได้แยกการปกครองของตนออกไปแต่ละฝ่าย รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เห็นว่าความแตกแยกสามัคคีได้บั่นทอนประสิทธิภาพในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ และความแตกแยกนี้เกิดขึ้นเพราะมีการแบ่งแยกอำนาจการปกครอง เพื่อถ่วงดุลกันตามระบอบประชาธิปไตย รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จึงถือเป็นความชอบธรรมในการยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 และประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ต่อไป¹⁶

สำหรับการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 นี้ ได้มีการบัญญัติให้มีมหาเถรสมาคม เป็นศูนย์กลางองค์กรในการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งประกอบไปด้วยสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นองค์ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม และมีพระเถรชั้นผู้ใหญ่เป็นกรรมการมหาเถรสมาคม การปกครองควบคุมการประพฤติและการบริหารกิจการศาสนานั้น ถูกรวมศูนย์อยู่ที่มหาเถรสมาคมเพียงแห่งเดียว ส่วนการปกครองบังคับบัญชาได้มีการกระจายอำนาจลดหลั่นกันไปเป็นเจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาสวัด ซึ่งจะได้กล่าวรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

¹⁶พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), เรื่องเดิม, หน้า 46-48

3.2.2 การปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี จึงได้ปรับปรุงจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ขึ้นใหม่ให้เหมาะสมแก่กาลสมัยโดยมีเหตุผลคือ “โดยที่การจัดดำเนินกิจการคณะสงฆ์ มิใช่เป็นกิจการอันพึงแบ่งแยกอำนาจดำเนินการด้วยวัตถุประสงค์เพื่อการถ่วงดุลแห่งอำนาจที่เป็นอยู่ตามกฎหมายในปัจจุบัน และโดยที่ระบบเช่นนั้นเป็นผลบั่นทอนประสิทธิภาพแห่งการดำเนินการ จึงสมควรแก้ไขปรับปรุงเสียใหม่ ให้สมเด็จพระสังฆราชของเถรสมาคมมหาสังฆปริณายกทรงบัญชาการคณะสงฆ์ทางมหาเถรสมาคมตามอำนาจกฎหมายและพระธรรมวินัย ทั้งนี้เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนา และได้ยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 และให้ใช้ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2506 เป็นต้นไป และบรรดาบทบัญญัติต่างๆ ที่ตราขึ้นตาม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 พร้อมทั้งตำแหน่งหน้าที่และวิธีปฏิบัติที่มีได้บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติฉบับใหม่นี้ ก็เป็นอันยกเลิกไปด้วย” สำหรับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มีสาระสำคัญดังนี้

มหาเถรสมาคม ได้เคยมีกฎหมายบัญญัติไว้แล้ว ในมาตรา 4 แห่ง พระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ซึ่งมีหน้าที่เป็นprüfungของพระมหากษัตริย์ในการพระศาสนา และการปกครองบำรุงสังฆมณฑลทั่วไป แต่ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 นี้ได้บัญญัติถึงคณะกรรมการมหาเถรสมาคมตามมาตรา 18¹⁷ และบัญญัติถึงอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมตามมาตรา 12¹⁸

¹⁷มาตรา 18 ในกรณีที่ยังไม่มีแต่งตั้งกรรมการมหาเถรสมาคมแทนตำแหน่งที่ว่างตามมาตรา 15 วรรคสอง ให้ถือว่ามหาเถรสมาคมมีกรรมการเท่าจำนวนที่เหลืออยู่ในขณะนั้น

¹⁸มาตรา 12 มหาเถรสมาคมประกอบด้วยสมเด็จพระสังฆราชซึ่งทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการโดยตำแหน่ง สมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็นกรรมการโดยตำแหน่งและพระราชาคณะซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งมีจำนวนไม่เกินสิบสองรูปเป็นกรรม

ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 การปกครองคณะสงฆ์ได้แบ่งแยกอำนาจไว้ 3 ทางคือ สังฆสภา สังฆมนตรี และคณะวินัยธร แต่พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ได้รวมอำนาจทั้งหมดไว้ที่ “มหาเถรสมาคม” ซึ่งรวมถึงอำนาจในการออกกฎหมายมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ สังฆนัติ กฎระเบียบที่เกี่ยวกับคณะสงฆ์ เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์เป็นไปด้วยความเรียบร้อยด้วย และในส่วนของ การควบคุมดำเนินการทางวินัยนั้นได้บัญญัติไว้ในหมวดที่ 4 ว่าด้วยเรื่อง การนิคหกรรม และการสละสมณะเพศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริม เชิดชูพระธรรมวินัย อันเป็นหลักแห่งพระพุทธศาสนา หากมีการละเมิดพระธรรมวินัยขึ้นในคณะสงฆ์ ถ้าเป็นหน้าที่ของผู้ปกครองคณะสงฆ์จะพึงร่วมกันจัดการระงับ หรือจัดการให้เป็นไปตามวิธีอันชอบด้วยพระธรรมวินัย นอกจากนี้ยังมีความประพฤติของพระภิกษุอยู่อีกบางกรณีที่เป็นเหตุทำความเสื่อมเสียมาสู่คณะสงฆ์ และทางฝ่ายบ้านเมืองอย่างร้ายแรง สมควรที่ทางคณะสงฆ์และฝ่ายบ้านเมืองจะพึงร่วมกันจัดการระงับความเสียหายนั้นให้หมดไปจากคณะสงฆ์เพื่อบำรุงรักษาซึ่งพระธรรมวินัย และเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองด้วย ซึ่งแยกเป็น 2 ส่วน คือ นิคหกรรม และการสละสมณะเพศ ซึ่งจะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป

3.3 แนวทางการดำเนินการทางพระวินัยพระภิกษุสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

ในสมัยพุทธกาล เมื่อมีบุคคลมาบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์จำนวนมากขึ้น ย่อมจะเกิดปัญหาในหมู่คณะได้ไม่ว่าจะเกิดขึ้นในระหว่างพระภิกษุสงฆ์ด้วยกันเอง หรือเกิดขึ้นระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับประชาชนก็ตาม พระพุทธองค์ทรงเล็งเห็นปัญหาที่จะเกิดขึ้นจึงได้กำหนดกฎเกณฑ์แนวทางในการพิจารณาดำเนินการเพื่อหาทางยุติปัญหาโดยมีวิธีดำเนินการดังกล่าวต่อไปนี้

3.3.1 ประเภทของคดี¹⁹ ได้แก่ 1. วิวาทาธิกรณ์ คือ คดีที่ได้เถียงกันเกี่ยวกับเรื่องพระธรรมวินัย ซึ่งจะเปรียบเทียบกับปัจจุบันก็คือปัญหาข้อกฎหมายนั่นเอง คือข้อเท็จจริงว่าภิกษุรูปนั้นประพฤติ เช่นไร ยุติแล้ว แต่การประพฤติเช่นนี้ควรปรับกับวินัยข้อไหน หรือปัญหาว่าวินัยที่บัญญัติไว้ข้อดังกล่าวนั้นมีความหมายว่าอย่างไร 2. อนูวาทาธิกรณ์ คือ คดีหรือเรื่องราวการฟ้องร้องกันด้วยอาบัตินั้นๆ การโจษหากันด้วยอาบัติ เทียบได้กับ ปัญหาข้อเท็จจริง

¹⁹ประคอง เดกฉัตร (เปรียบเทียบวิธีพิจารณาคดีระหว่างคดีอาญากับคดีสงฆ์ในแนวพระพุทธศาสนา), วารสารอัยการ ฉบับที่ 169 ปีที่ 15 ประจำเดือนมีนาคม 2535 (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์อักษร), หน้า 3-4

นั่นเอง คือ ทุกฝ่ายยอมรับว่าวินัยบัญญัติว่าเช่นไรเป็นความผิด แต่ยังโต้แย้งกันว่าภิกษุรูปนั้น ได้กระทำความผิดตามที่วินัยข้อนั้นบัญญัติไว้หรือไม่ 3. อาบัติตาทิกรณ คือ คดีหรือเรื่องราวที่เกี่ยวข้องแก่อาบัติทั้งปวง คือการกำหนดโทษ ในทางพุทธศาสนานั้น มีกำหนดลดหลั่นกันตามความหนักเบาเรียงไล่กันออกไปตั้งแต่โทษสูงสุดคือ ปาราชิก (มี 4 เรื่อง) สังฆาทิเสส (มี 13 เรื่อง) อนัตถย (มี 2 เรื่อง) นิสสัคคียปาปาดจิตติย (มี 30 เรื่อง) ปาจิตติย (มี 92 เรื่อง) ปาฏิเทสนียะ (มี 4 เรื่อง) เสปิยะ (มี 75 เรื่อง) อธิกรณสมณะ (มี 7 เรื่อง) 4. กิจจาธิกรณ คือ คดีอันเป็นกิจของสงฆ์ต้องทำให้สมบูรณ์ เช่น การอุปสมบท คือในสิ่งที่บัญญัติให้กระทำแต่ไม่กระทำคือการกระทำผิดโดยการงดเว้นในทางคดีพิพาทในวงการสงฆ์ก็ได้มีข้อพิพาทเกิดขึ้นเมื่อครั้งพระพุทธองค์ยังมีพระชนม์ชีพอยู่นั้น พระองค์ได้ทรงแบ่งหน้าที่พระภิกษุสงฆ์ออกเป็น 2 ฝ่าย คือ พระวินัยธร (ผู้เชี่ยวชาญด้านวินัย) และพระธรรมกถึก (ผู้เชี่ยวชาญทางด้านบรรยายธรรม)

3.3.2. องค์คณะพิจารณา

พระพุทธองค์ได้กำหนดองค์คณะไว้แตกต่างกันแต่ไม่ได้ระบุไว้โดยเฉพาะในการพิจารณาคดีเท่านั้น ยังได้ระบุรวมไปถึงสังฆกรรมที่ทรงบัญญัติให้ภิกษุที่อยู่ในสมานสังฆวาสเดียวกันกระทำร่วมกันด้วยดัง พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับสังคายนาเล่มที่ 5 ข้อที่ 147 หน้า 266 ซึ่งบัญญัติไว้ดังนี้ คือ 4 รูป (ภิกษุสงฆ์จตุรวรรค) พร้อมเพรียงกันโดยธรรม สามารถทำกรรมได้ทุกอย่าง ยกเว้น อุปสมบท ปวารณา อัปปทาน 5 รูป (ภิกษุสงฆ์ปัญจวรรค) พร้อมเพรียงกันโดยธรรม ทำกรรมได้ทุกอย่างยกเว้น 2 อย่าง คือ อุปสมบทในมัชฌิมชนบท (ในเมือง) และอัปปทาน 10 รูป (ภิกษุสงฆ์ทศวรรค) พร้อมเพรียงกันโดยธรรมเข้าทำกรรมได้ทุกอย่างเว้นแต่ อัปปทานกรรมอย่างเดียว 20 รูป (ภิกษุสงฆ์วิสตี้วรรค) พร้อมเพรียงกันโดยธรรม ทำกรรมได้ทุกอย่าง 20 รูปขึ้นไป (ภิกษุสงฆ์อติเรกวิสตี้วรรค) พร้อมเพรียงกันโดยธรรมเข้าทำกรรมได้ทุกอย่าง

3.3.3. วิธีพิจารณาและกำหนดโทษ

“อธิกรณสมณะ” ซึ่งมีทั้งหมด 7 ประการ ได้แก่ 1. สัมมุขาวินัย คือ การระงับคดี (อธิกรณทั้งสี่) ต้องทำพร้อมหน้าสงฆ์พร้อมหน้าบุคคล พร้อมหน้าวัตถุ (วินัย) ในที่พร้อมหน้าธรรม หากเป็นการกระทำลับหลังถือว่าเป็น การกระทำของพวกโมฆะบุรุษอันไม่เหมาะสม ไม่สมควร ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรกระทำ พระพุทธองค์ยังเรียกผู้วินิจฉัยความผิดผู้อื่นที่กระทำลับหลังว่าโมฆะบุรุษ (พระไตรปิฎกภาษาไทยแบบสังคายนา เล่ม 6 ข้อ 229 หน้า 443) 2. สติวินัย คือ สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแก่ พระอรหันต์ ว่าเป็นผู้มีสติเต็มที่เพื่อที่

จะไม่ให้มีใครโจษท้าน เช่น พระโศดวัน เป็นต้น 3. อมูพหวินัย คือ การที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้วเพื่อจะไม่ให้ใครโจษด้วยอาบัติที่เธอทำเวลาเป็นบ้า การบัญญัติพระวินัยนั้นพระพุทธองค์ทรงคำนึงจึงเจตนาเป็นหลักใหญ่ ในการประพฤติปฏิบัติ คือ บุคคลที่ได้กระทำซึ่งวินัยบัญญัติว่าเป็นความผิดนั้นได้กระทำในขณะที่ไม่บริบูรณ์ก็ไม่มีผิด ไม่ต้องรับโทษ ภิกษุ 8 ประเภทในทางพระพุทธศาสนาที่ไม่ต้องอาบัติคือ ภิกษุไม่รู้ตัวหรือถูกบังคับแต่ไม่ยินดี ภิกษุที่เป็นบ้า ภิกษุที่มีจิตฟุ้งซ่าน ภิกษุผู้เวทนาจล้า ไม่รู้ตัวว่าทำอะไรลงไปบ้าง ภิกษุต้นบัญญัติ ภิกษุเอาทรัพย์ของภิกษุอื่นด้วยเข้าใจว่าเป็นของของตน ภิกษุเอาของภิกษุอื่นที่ถือว่าคุ้นเคยกับเจ้าของทรัพย์นั้น แต่ถือว่ายืม เป็นต้น 4. ปฎิญาตกรรมะ คือ การปรับอาบัติตามปฎิญาของจำเลยผู้รับเป็นสัตย์ หมายถึงคดีที่จำเลยรับสารภาพ 5. เยภุยสิกา คือ การตัดสินเอาตามคำของคนมากเป็นประมาณ หมายถึงการตัดสินตามเสียงข้างมากเป็นประมาณ 6. ตัสสปาปิยสิกา คือ การลงโทษแก่ผู้ผิด การปรับอาบัติหรือความผิดในทางวินัยได้แก่ ปาราชิก สังฆาภิเสส ปาจิตติ นอกจากนี้ยังมีการลงโทษอื่นๆ อีกเช่น ตัชชนียกรรม คือ การลงโทษเพื่อดำเนินโทษ เช่น นียสกรรม คือ การลงโทษถอดยศ หรือลดตำแหน่ง ปัพพาชนียกรรม คือ การลงโทษโดยไล่ออกเสียจากหมู่ ปฎิสารณียกรรม คือ การลงโทษให้ขอมาต่อคฤหัสถ์ อุกเขปนียกรรม คือ การลงโทษยกเสียจากหมู่ ห้ามร่วมกิน ร่วมนอน ห้ามร่วมทำสังฆกรรม ตัสสปาปิยสิกากรรม คือ การลงโทษแก่ผู้กระทำผิดตามอาบัตินั้นๆ เป็น ลหุกาบัติ (อาบัติเบา) 7. ดิถวิตถารกวินัย คือ การประนีประนอมกันทั้งสองฝ่าย ไม่ต้องชำระความเต็ม ซึ่งการบัญญัติในวินัยนั้นไม่ได้แยกแ่งหรืออาญา

3.3.4 หลักปฏิบัติของภิกษุผู้สอบสวนอธิกรณ์

ลักษณะของผู้ทำหน้าที่ในการสอบสวนหรือซักถามจำเลยหรือผู้ถูกกล่าวหาว่าละเมิดประพฤติกกรรมวินัยนั้น ด้วยในสมัยพุทธกาลไม่ได้มีผู้ช่วยจำเลยซึ่งปัจจุบันนี้คือทนายความแต่อย่างใด เมื่อโจทก์กล่าวหาแล้ว ผู้ที่พิจารณาคดีก็จะตั้งภิกษุรูปใดรูปหนึ่งให้ทำการซักถามโดยให้สงฆ์ที่พิจารณาคดีนั้นฟัง สำหรับคุณสมบัติของภิกษุที่จะเป็นผู้สอบสวนนั้น พระพุทธองค์ได้ระบุไว้ตามพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับสังคายนา เล่ม 8 หน้า 480-481 ดังกล่าวต่อไปนี้

ผู้สอบสวนพึงรู้จักการนั่ง พึ่งนั่งอสนะตามสมควร พึ่งเป็นผู้หนักในสงฆ์ พึ่งเป็นผู้หนักในพระสังฆกรรม พึ่งเป็นผู้ไปตามอำนาจในประโยคคดี พึ่งสอบสวนโดยการอันควร พึ่งสอบสวนด้วยความจริง พึ่งสอบสวนด้วยความสุภาพ พึ่งสอบสวนด้วยคำประกอบด้วยประโยชน์ พึ่งเป็นผู้มีเมตตาจิต พึ่งนั่งบอสนะของทอดตาชั่วแอก เฟงเนื้อความและไม่ลุกลไปจากอสนะ พึ่งเป็นผู้ไม่รีบด่วน ไม่ผูกพันผลัน ไม่ดุดัน พึ่งเป็นผู้กรุณา ขนใจไว้ พึ่งเป็นผู้ไม่พูดพล่อย เป็น

ผู้พูดมีที่สุด ฟังเป็นผู้ไม่ผิดสวาส ไม่ขัดเคือง ฟังกำหนดรู้จำเลย ไม่เป็นธรรม ฟังกำหนดรู้
 โจทก์เป็นธรรม ฟังกำหนดค่าให้การสองฝ่ายไม่ให้เกิดกลิ่น ไม่แสดงข้อความอันเขาไม่ได้ให้การ
 ไว้ ฟังจำบทพยานชนะอันเข้าประเด็นไว้เป็นอย่างดี ฟังปรับตามคำรับสารภาพ ฟังประพฤติดต่อ
 ด้วยความอ่อนโยน ฟังวางตัวเป็นกลางทั้งในธรรม และในบุคคล

ผู้สอบสวนพระอริกธณ์ไม่ฟังเบียดเบียนภิกษุผู้เถระ ไม่ฟังพูดต่างๆ ไม่ฟังถามถึง
 อภิษณาย (ผู้ที่บวชให้) ไม่ฟังถามถึงอาจารย์ ไม่ฟังถามถึงสหวิหารี (ผู้ที่ยอมเป็นศิษย์
 มอบตัวให้อบรมสั่งสอน) ไม่ฟังถามถึงอันเตวาลิก (ผู้ที่รับมอบศิษย์ไว้อบรมสั่งสอน) ไม่ฟัง
 ถามถึงภิกษุปุณอาจารย์ ไม่ฟังถามถึงชาติ ไม่ฟังถามถึงชื่อ ไม่ฟังถามถึงโคตร ไม่ฟังถามถึง
 นิคม (หมู่บ้านที่อยู่อาศัย) ไม่ฟังถามถึงชาติภูมิ ไม่ฟังเห็นแก่บริษัท ไม่ฟังสอบสวนโดยการ
 ไม่สมควร ไม่สอบสวนด้วยคำไม่จริง ไม่ฟังสอบสวนด้วยคำหยาบ ไม่ฟังสอบสวนด้วยคำไม่
 ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่ฟังเป็นผู้มุ่งร้ายสอบสวน ไม่ฟังเป็นผู้กระชับที่หู ไม่ฟังคอยจับผิด
 ไม่ฟังขยิบตา ไม่ฟังเลิกคิ้ว ไม่ฟังชะเง้อศีรษะ ไม่ฟังทำวิการแห่งมือ ไม่ฟังแสดงปลายนิ้วมือ

ตามแนวทางการพิจารณาคดีตามพระวินัยในสมัยพุทธกาลดังกล่าวในข้างต้นนั้นจะ
 เห็นได้ว่าได้มีการกำหนดรายละเอียดประเภทแห่งคดี กำหนดโทษ องค์คณะในการดำเนินการ
 และวิธีดำเนินการรวมทั้งกำหนดหลักเกณฑ์กับผู้สอบสวนอริกธณ์ไว้โดยละเอียด ในสมัย
 พุทธกาลพระพุทธองค์มิได้ทรงบัญญัติการดำเนินการทางวินัยว่าเป็นศาล แต่ทรงตัดสินตามที่
 พระวินัยบัญญัติซึ่งปราศจากโลภะ โทสะ โมหะ ทรงกระทำโดยเปิดเผยและรับฟังประชาชน
 ทรงแสดงความบริสุทธิ์ของสังคมสงฆ์ให้ประชาชนประจักษ์สิ้นสงสัย จึงกล่าวได้ว่ากระบวนการ
 ดำเนินการทางวินัยในสมัยพุทธกาลนั้นเป็นการใช้วิธีการสอบสวนตามที่กล่าวมาข้างต้น

3.4 แนวทางการดำเนินการทางพระวินัยของพระภิกษุสงฆ์ไทย

พระภิกษุสงฆ์ไทยนั้นมีมาแต่โบราณนับแต่ได้มีการนำพุทธศาสนาเผยแผ่ยังดินแดน
 สุวรรณภูมิ พุทธศาสนาซึ่งมีพระภิกษุสงฆ์มีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธกับวิถีชีวิตของคนไทยมาโดย
 ตลอด สำหรับพระภิกษุสงฆ์นั้นมีพระวินัยเป็นกรอบควบคุมความประพฤติในขณะเดียวกันพระ
 ภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ปกครองพระภิกษุสงฆ์ในขณะนั้นก็มิหน้าที่ในการสอดส่องดูแลมิให้พระภิกษุ
 สงฆ์ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองกระทำการละเมิดพระธรรมวินัย สำหรับฝ่ายบ้านเมืองซึ่งมีหน้าที่
 ในการปกครองดูแลรักษาความสงบสุขของประชาชนก็มีบทบาทสำคัญในการปกครองพระภิกษุ
 สงฆ์อีกส่วนหนึ่งด้วย เมื่อพระภิกษุสงฆ์กระทำผิดก็มีวิธีการดำเนินการซึ่งพอจะจำแนกได้ดังนี้

3.4.1 การดำเนินการทางพระวินัยของพระภิกษุสงฆ์ไทยในอดีต

ในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นการปกครองแบบพ่อปกครองลูก อำนาจปกครองอยู่ที่พ่อขุน กิจการของบ้านเมืองรวมตลอดถึงภารกิจทางด้านศาสนานั้นตกอยู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์และทรงเป็นผู้อุปถัมภ์กิจกรรมทางด้านศาสนาโดยตลอด การปกครองคณะสงฆ์นั้นขึ้นอยู่กับพระเถระของแต่ละฝ่าย ในสมัยกรุงศรีอยุธยาคงดำเนินการตามรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยสุโขทัยแบ่งแยกออกเป็น 3 คณะใหญ่ คือ คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะคามวาสีฝ่ายขวา และคณะอรัญญวาสี การดำเนินการทางวินัยนั้นขึ้นอยู่กับพระเถระซึ่งเป็นหัวหน้าคณะของแต่ละฝ่ายผู้ดำเนินการให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเห็นว่าพระภิกษุสงฆ์ประพฤติผิดพระธรรมวินัย จึงมีรับสั่งให้สึกเป็นจำนวนมาก การดำเนินการเกี่ยวกับพระภิกษุสงฆ์ในสมัยกรุงธนบุรีนั้นสถาบันพระมหากษัตริย์จึงค่อนข้างเข้ามา มีบทบาทอย่างชัดเจน ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงออกกฎหมายพระสงฆ์ 10 ข้อ ออกมาเพื่อแก้ไขควบคุมการปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด กฎหมายพระสงฆ์ 10 ข้อดังกล่าวมีลักษณะคล้ายกับพระบรมราชโองการซึ่งไม่มีมาตรา ไม่มีบท ไม่มีตอน แต่ได้ระบุเป็นข้อห้ามหรือข้อประพฤติให้พระภิกษุสามเณรได้ปฏิบัติ และมีบทลงโทษในทางอาญา ต่อมาได้มีกฎหมายตราสามดวง ลักษณะผิวเมีย มาตรา 40 ได้บัญญัติว่า “พระครูภิกษุสามเณรผิดเมียท่านถึงชำเรา ชื่อว่าปาราชิกให้สึกออกเสีย แล้วให้ไหมโดยพระกฤษฎีกา” และมาตรา 41 บัญญัติว่า “เจ้าพระครูภิกษุสามเณรที่อยู่ในศีลทำตุลาการผิดกิจวินัย ทำร้ายด้วยหญิงหาผิวมิได้ถึงชำเราเป็นสังฆเณร ชื่อว่าปาราชิกให้สึกออกลงโทษ 25 ที่ 50 ที่ หลักกฎหมายอาญาซึ่งขุนหลวงพระไกรสี (เทียม) ร.ศ. 126 ได้อธิบายหัวข้อกฎหมายอาญา ในหมวด 5 ว่าด้วย การประทุษร้ายต่อศาสนาว่า “ในหมวดนี้เป็นสิ่งที่เราไม่จำเป็นจะต้องพิจารณาให้รู้โดยละเอียดว่าอำนาจของบ้านเมืองที่ได้จัดยกให้มีขึ้นเอง สำหรับจะลงโทษผู้กระทำผิดต่อศาสนา ซึ่งเป็นสิ่งที่กระทำให้เกิดความรำคาญแก่ประชาชนผู้มีความเชื่อถือในศาสนานั้น กิริยาที่ได้กระทำลงต้องเป็นผิด ถ้าจะอธิบายแต่เพียงว่า กิริยาใดที่เป็นผิดต่อข้อห้ามในพระพุทธศาสนา ซึ่งทำให้ผู้อื่นมีความรำคาญเพราะกิริยานั้นแล้ว ก็เป็นการผิด ดังนี้ก็พอ เพราะฉะนั้นกิริยาที่ผิดต่อข้อบัญญัติของศาสนาบางอย่างกฎหมายรับมาถือเอาว่า เป็นผิดต่อกฎหมายบ้านเมืองด้วย และผู้กระทำผิดจะต้องรับโทษ แต่แท้จริงโทษที่ต้องรับไม่ใช่ต้องรับเพราะทำผิดต่อข้อห้ามของศาสนา เป็นเพราะทำผิดต่อกฎหมายบ้านเมืองที่ห้ามไว้ และมีโทษเพื่อกำหนด ไม่ให้ผู้ใดกระทำการกิริยาเช่นนั้น อื่น ต้องเข้าใจว่า กิริยาสิ่งใดทุกๆ อย่างที่เป็นผิดต่อข้อห้ามของศาสนา ไม่เป็นการผิดต่อกฎหมายอาญาทั้งหมด เว้นแต่บางอย่างที่กฎหมายเห็นว่าเป็นการร้ายแรง ซึ่งจะกระทำให้

ศาสนามีความเสื่อมทรามลง กฎหมายจึงเอาโทษ เช่น ปาราชิก เป็นต้น เรื่องปาราชิกนี้มี อยู่ในกฎหมาย ลักษณะฝ่าฝืน มาตรา 40 บทที่ 40 มาตรา 41 บทที่ 41 กฎหมายราชบุรี และพระราชบัญญัติรัชกาลที่ 4 ที่ว่าด้วย ห้ามคฤหัสถ์ไม่ให้สมคบภิกษุสามเณรประพฤตินาจาร ปิณฺณ เบ็ญจศก ศักราช 1215”²⁰ กฎหมายลักษณะฝ่าฝืนดังกล่าว เคยมีกรณีตัวอย่างที่จำเลย ถูกฟ้องต่อศาลฝ่ายอาณาจักรคือกรณี สมี่เรียมซึ่งเป็นเจ้าอธิการ วัดพลูยาง กับอำแดงหยาด ถูก อัยการมณฑลจันทบุรีฟ้องหาว่า ลอบทำเมถุนปาราชิก พนักงานสืบจับได้ ขอให้ลงโทษตาม กฎหมายตามลักษณะฝ่าฝืนมาตรา 41 และ ประกาศพระราชบัญญัติรัชกาลที่ 4 ลงวันที่ 6 เดือน 3 แรม 13 ค่ำ ปิณฺณ เบ็ญจศก ศักราช 1214 กรรมการศาลฎีกาได้ประชุมปรึกษาสำนวนนี้ ฐาน พิจารณาได้ความจริง แต่สมี่เรียมจำเลย ยังอยู่ในภิกษุเพศตามกระแสพระบรมราชโองการ ขอบให้ทำตามขึ้นกราบทูลสมเด็จพระบรมวงเธอพระมหาสมณทรงทราบฝ่าพระบาทและมีรับสั่งว่า สมี่เรียมขาดจากความเป็นภิกษุแล้ว ไม่ต้องทรงสั่งสึกประทานสืบคำพิพากษาฎีกา และดำรงสั่ง มาดังนี้ กรรมการศาลฎีกาจึงออกคำสั่งบังคับให้ศาลจันทบุรี อ่านคำพิพากษาให้โจทก์จำเลยฟัง แล้วบังคับให้สมี่เรียมเปลื้องผ้าออกเสียแล้วทำหมายแจ้งโทษไปตามคำพิพากษานั้น ศาลฎีกาวันที่ 24 สิงหาคม พุทธศก 2457²¹

จากกรณีคดีข้างต้นจึงกล่าวได้ว่า การเสพเมถุนไม่ว่าจะสมัครใจกันทั้งสองฝ่ายก็เป็นความผิดทางอาญาตามกฎหมายลักษณะฝ่าฝืนและศาลฝ่ายอาณาจักรมีอำนาจพิจารณา พิพากษาได้ ต่อมาภายหลังปรากฏว่า การที่กฎหมายได้บัญญัติความผิดเกี่ยวกับพระธรรมวินัย บางเรื่องเป็นความผิดทางอาญาและมีโทษทางอาญา ทั้งกระบวนการดำเนินการก็ขึ้นอยู่กับฝ่าย บ้านเมือง ฝ่ายคณะสงฆ์จึงเห็นว่าเป็นข้อขัดข้อง และไม่สะดวกในการดำเนินการทางวินัยฝ่ายตนจึง ขอแยกการดำเนินคดีทางวินัยออกมาต่างหาก ดังปรากฏในพระราชปรารภว่า “คดีประณม ปาราชิกเป็นลำพังอธิการฝ่ายสงฆ์ แต่ฝ่ายอาณาจักรตั้งศาลพิจารณา และลงโทษผู้มีความผิด โดยฐานนี้เป็นอาชญาแผ่นดินก็เพื่อสนับสนุนพระพุทธบัญญัติ โดยฐานที่พระเจ้าแผ่นดินเป็น พุทธศาสนูปถัมภก แต่ไม่เป็นการสะดวกแก่สงฆ์เลย เพราะวิธีพิจารณาแห่งศาลฝ่ายอาณาจักร และพระวินัยแยกกัน ศาลฝ่ายอาณาจักรลงโทษผู้ต้องหาต่อเมื่อพิจารณาถือว่าปาราชิก ถ้ามี ข้ออันจะพึงสงสัย ยกประโยชน์ให้แก่ผู้ต้องหา ฝ่ายทางพระวินัยพิจารณาได้ไม่ถึงปาราชิก แต่

²⁰ขุนหลวงพระไกรสี (เทียม), หลักรกฎหมายอาญา, (กรุงเทพมหานคร : โสภณ พิศรพัฒน์การ, รัตนโกสินทร์ศก 126), หน้า 49-50

²¹ประทีป อ่าววิจิตร, (ฎีกาหมู่ฟ้องพระ) ดุลพาหะ, เล่มที่ 3 ปีที่ 42 หน้า 199

มัวหมองในทางอื่นก็ปรับโทษได้ ผู้ต้องหาเปลื้องตนไม่พ้นจากข้อสงสัยไม่หลุดพ้น และในบัดนี้ การปกครองคณะสงฆ์เป็นไปโดยรอบครอบพอจะป้องกันและกำจัดภิกษุอลัชชีผู้ละเมิดพระพุทธรูป บัญญัติข้อนี้ได้แล้ว”

กรณีดังกล่าวข้างต้นจึงน่าจะเป็นจุดแบ่งแยกอำนาจวิธีการดำเนินคดีทางอาญา และทางวินัยของแต่ละฝ่ายออกจากกัน ในสมัยนั้น แต่ปัจจุบันเนื่องจากลักษณะความผิดได้มีการพัฒนาไปตามสภาพเศรษฐกิจและสังคม การกระทำบางอย่างจึงยากที่จะแยกได้ว่าความผิดนั้น เมื่อเข้าข่ายความผิดทางอาญาแล้วจะไม่ใช่ความผิดทางวินัย และในสมัยนั้นมีพระภิกษุสงฆ์ได้กระทำความผิด ซึ่งมีตัวอย่างพระสมณวินิจฉัย เรื่องพระภิกษุถูกกล่าวหาว่าลักพระพุทธรูป กรณีสมิวัน วัดสุวรรณเสวีราราม อำเภอบางแก้ว จังหวัดอ่างทอง มณฑลกรุงเก่า กับสมิช่วง วัดบางสาย อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา มณฑลปราจีนบุรี ได้ขึ้นไปเที่ยวที่มณฑลพายัพ โดยนัยว่าจะไปนมัสการพระบาทสร้อย ไปขอพักที่วัดหนองกาย จังหวัดเชียงใหม่ เจ้าอาวาสจัดที่ให้พักในวิหาร ครั้นสมิสองรูปกลับไปแล้ว เจ้าอาวาสเห็นพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์ 3 องค์ กับพระพุทธรูปแก้ว 7 องค์ ในวิหารนั้นหายไป จึงได้ใช้คนไปตามตัวสมิสองรูปกลับมา ก็ได้พระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์ 3 องค์ ในยามของสมิวัน ค้นพระพุทธรูปแก้ว 1 องค์ ในยามสมิช่วง

การพิจารณาทางฝ่ายบ้านเมือง พนักงานอัยการฟ้องเป็นความอาชญาในศาลจังหวัดเชียงใหม่ ศาลพิจารณาพิพากษาว่า สมิวัน สมิช่วง ได้ลักพระพุทธรูปนั้นจริง มีความผิดฐานลักทรัพย์ในที่บูชาในทางพระศาสนา ประมวลกฎหมายลักษณะอาญา ให้จำคุกจำเลยทั้งสองมีกำหนด 6 เดือน แต่ศาลปรากฏว่า จำเลยรับสารภาพผิดโดยดี และเป็นความผิดครั้งแรก ไม่สุจริตแรงนัก จึงลดโทษให้จำคุกจำเลยทั้งสองมีกำหนดคนละ 3 เดือน นับแต่วันต้องคุมขังเป็นต้นไป แต่ให้รอการลดโทษไว้ต่อเมื่อคดีถึงที่สุด คดียังอยู่ระหว่างอุทธรณ์ ในวันที่ศาลตัดสินนั้นจำเลยถูกขังมาแล้ว เหลืออีก 1 วัน ครบ 3 เดือน พอครบกำหนดแล้ว เจ้าหน้าที่ปล่อยตัวสมิทั้งสองการพิจารณาของเจ้าคณะผู้ปกครอง เจ้าคณะผู้ปกครองมัวแต่รอให้คดีถึงที่สุดตามคำพิพากษา จึงยังไม่ได้สึกสมิวัน และสมิช่วง

พระมหาสมณวินิจฉัย ศาลจังหวัดเชียงใหม่ลงโทษสมิวัน และสมิช่วง ฐานลักทรัพย์ไม่รุนแรง แต่ในทางพระวินัยผู้ลักย้อมมีโทษถึงปาราชิก อุปสมบทอีกไม่ได้ จึงสมควรจะวินิจฉัยโทษทางพระวินัยไว้ด้วยอีกส่วนหนึ่ง เรื่องคงเป็นอันฟัง และเป็นจริงตามนั้น แต่ควรพิจารณาถึงเรื่องพระพุทธรูปในที่นี้ พระพุทธรูปที่มีผู้สร้างขึ้นแล้ว นำไปถวายตามวัดนั้น เป็นของผู้สร้างอุทิศต่อพระศาสนา ไม่จัดเป็นโภคทรัพย์ที่ศาลเรียกว่า ทรัพย์ในที่บูชา ในบางวัด

และในบางคราววัดไม่ได้รับการหวงแหน ใครนึกจะเชิญเอามากก็เชิญมาได้ ไม่ถือเป็นการล้อในวัด บางคราวเอาใจใส่รักษาหวงแหน ไม่นอนุญาติให้ใครเชิญเอาไปตามใจ พระพุทธรูปที่วัดใน มณฑลพายัพ แต่เดิมมาวัดไม่ได้หวงแหนรักษา แต่ภายหลังได้จัดการทำแทนรักษา เข้าในบท บาลีวิภังค์ แห่งอทินนาทานสิกขาบท แปลความว่า พัสตุอันเขารักษาแล้วเฝ้าแล้ว อันคนอื่น หวงแหน แล้วจัดเป็นองค์แห่งอทินนาทาน แม้ไม่เป็นของรักษาแล้วเฝ้าแล้ว อันคนอื่นหวงแหน แล้วจัดเป็นองค์แห่งอทินนาทาน แม้ไม่เป็นของส่วนตัวแห่งผู้รักษานั้น สมിവัน และสมิช่วง ถือ เอาพระพุทธรูปเหล่านั้นตามลำพังตนเอง ในเวลาที่วัดนั้นได้จัดการรักษาหวงแหน ห้ามด้วย อากาการชอนเล่น ตั้งแต่ต้นจนค้นพบในยาม ส่อว่ารู้รู้เขาหวงห้าม และถือเอาด้วยไทยเจตนา (โดยเจตนา คือ จิตคิดลัก) เข้าลักษณะอหวนร พระพุทธรูปนั้น ไม่ใช่เป็นของขายซื้อกันใน จังหวัดนั้น จะกำหนดเอาราคาตามราคาขายซื้อหาได้ไม่ ต้องกำหนดเอาราคาที่สร้างหม่อมเจ้า บวรเดชอุปราช มณฑลภาคพายัพ ตีราคาพระพุทธรูปที่สมิทั้งสองรูปลัคนั้นว่า พระพุทธรูป สัมฤทธิ์ราคาประมาณ ๒๕ บาท พระพุทธรูปแก้ว หรือหินราคาประมาณ ๑๐ บาท เป็นอย่างต่ำตามสำนวนเรื่องนี้ได้ความว่าสมิทั้งสองรูปคบคิดกันลัก เข้าในบทสังฆวิธาราวหาร คือ ต้องรวมราคาพระพุทธรูปเหล่านั้นเข้าเป็นเกณฑ์ตั้งปรับเสมอกัน สมിവัน สมิช่วง คบคิดกันลัก พระพุทธรูปที่วัดหนองคาย จึงต้องปาราชิกตามอทินนาทานสิกขาบท แต่เมื่อสมิวัน และสมิ ช่วงได้สึกแล้ว จึงเป็นแค่สั่งห้ามไม่ให้สงฆ์รับอุปสมบทนายวัน และนายช่วงอีกต่อไป นายวัน กิติ นายช่วงกิติ อุปสมบท ณ ที่ใด ให้นาสนะเสียในที่นั้น”

“เรื่องพระภิกษุถูกกล่าวหาว่าลักเล่นการพนัน พระเปง วัดหมื่นนาค พระจันตา วัด ป่าดัวะ เมืองนครลำปาง ลักเล่นการพนันไฟตอง พอตำรวจภูธรจับได้แล้วส่งอำเภอดำรงวิเศษ พระเปงกับพระจันตา รับสารภาพว่าได้เล่นจริง อำเภอดำรงวิเศษส่งต่อพระครูรักขิตคุณ ว่าที่ เจ้าคณะเมืองลำปางฯ ได้ประชุมพระครูฐานา และสงฆ์ทั้งหลายปรึกษาหารืออธิกรณ์ของพระเปง และพระจันตา ที่ประชุมสงฆ์เห็นพร้อมกันว่าที่พระทั้งสองรูปลักเล่นการพนัน เท่ากับลักหรือล้อ พระราชทรัพย์ของหลวง เพราะการพนันไม่ตองมีพระราชบัญญัติห้ามว่า ถ้าผู้ใดจะเล่นต้องขอ อนุญาตผูกภาษีต่อเจ้าพนักงานก่อน ถึงจะเล่นได้ แต่พระภิกษุทั้งสองรูปหาได้ขออนุญาตผูกภาษี ไม่ สงฆ์ทั้งหลาย จึงลงความเห็นพร้อมกันว่าพระเปง พระจันตา ต้องปาราชิกขาดจากสมณะ แต่พระครูอุตรวงศ์ วัดป่าดัวะ ชัดข้อไม่ยอมให้ปรับถึงปาราชิก เพราะพระเปง พระจันตา ทำความผิดแค่ครั้งเดียว ขอให้เป็นภคณไทย

พระสมณวินิจฉัย

ก. ข้อวินิจฉัย พระลักเล่นการพนันชนิดที่รัฐบาลเปิดให้เล่น ต้องได้รับอนุญาตก่อน

ถ้าไม่ได้รับอนุญาตมีความผิดฐานละเมิดพระบัญญัติ หรือมีผิดโดยตระบัดคำอากร จึงพึงรู้ได้ดังนี้

1. ถ้ามีคนสามัญลักเล่นการพนันชนิดที่ห้ามเป็นเด็ดขาด คนนั้นผิดโดยฐานอะไร ข้อนี้ชัดอยู่แล้วว่าผิดฐานละเมิดพระราชบัญญัติ เพราะรัฐบาลไม่ได้เก็บค่าอากร

2. การลักเล่นการพนันชนิดที่รัฐบาลละเมิดให้เล่น แต่ไม่ได้ขออนุญาต มีผิดฐานอะไร แม้รัฐบาลเก็บค่าอากรรายนี้ ก็เก็บโดยฐานเป็นค่าอนุญาตไม่ได้เก็บ เจลี่ยเอาผลของคนเล่นรวยเหมือนเก็บภาษีอากรอย่างอื่น ค่าปรับก็นับเป็นพินัย ถ้าผู้ถูกปรับไม่มีเงินเสียต้องถูกจำจำโทษ สองข้อนี้บ่งชัดอยู่ว่าเป็นความอาชญา เพราะเหตุนั้น มีความผิดฐานละเมิดพระราชบัญญัติเพราะไม่ขออนุญาต

3. หากว่าจะมีพระภิกษุไปขออนุญาตต่อเจ้าหน้าที่ เพื่อขอตบ่อนเล่นการพนันชนิดที่เปิดให้เล่น จะเสียอากรให้จะได้รับอนุญาตหรือไม่ กล่าวตามประเพณีบ้านเมืองที่มีสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน เป็นพุทธศาสนาถัมภก พระภิกษุคงไม่ได้รับอนุญาตให้เล่นการพนันเป็นแท่งกลับจะถูกห้ามปราม เสียอีกข้อนี้ชัดอยู่แล้ว

4. เมื่อเป็นเช่นนี้หากพระภิกษุลักเล่นการพนันโดยมิได้ขออนุญาตต่อเจ้าหน้าที่ทีเดียว มีผิดฐานอะไร การพนันที่ลักเล่นนั้นแม้เป็นชนิดที่เปิดให้ชาวบ้านขออนุญาตให้เล่นได้ แต่เป็นที่ห้ามโดยเด็ดขาดแก่พระภิกษุ จึงมีความผิดฐานละเมิดพระราชบัญญัติ เพราะว่าแม้ยอมเสียเงินค่าอากรก็ได้ช่วงจะเล่นเหมือนสามัญชน

5. พระภิกษุบางรูปในมณฑลพายัพเห็นว่า เป็นเพียงภณฑไทย โดยอ้างเหตุว่าทำผิดเพียงครั้งเดียว ไม่ควรปรับถึงปาราชิก ไม่มีหลักฐานอะไร ผู้กล่าวไม่รู้พระวินัยแท้ ในพระวินัยมีปราณียกโทษให้เฉพาะแก่พระภิกษุเป็นต้นบัญญัติเท่านั้น ภิกษุในชั้นหลังล่วงพระบัญญัติต้องอาบัติตามที่ปรับไว้หนักเต็มๆ ไม่มีลดหย่อน แต่ศัพท์ว่าภณฑไทยนั้น หมาย ความกว้างตลอดจนถึงความจำเป็นจะต้องใช้ให้ทุกอย่าง เพราะเหตุนั้นเมื่อรัฐบาลปรับจะเอาเงิน เพราะโทษละเมิด พระราชบัญญัติจัดว่าเป็นภณฑไทย คือ จำเป็นจะต้องใช้เพื่อถ่ายโทษตัว ความมีสิทธิ์ของรัฐบาลในอาณาเขต ไม่มีใครจะคัดค้านได้ แม้ในพระวินัยก็รับรองอยู่เหมือนกัน

6. เมื่อเป็นเช่นนี้ พระภิกษุเล่นการพนัน ได้ถูกเจ้าคณะผู้ปกครองสั่งให้สึก ไม่เป็นการแรงไปดอกหรือ พระภิกษุผู้เล่นการพนันไม่อยู่ในทำนองคลองธรรมของภิกษุ อยู่ไปก็มีแต่จะทำพระศาสนาให้มัวหมอง สมควรให้สึกไม่เฉพาะต่อเป็นปาราชิก

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นศาสนูปถัมภก ได้ทรงกำจัดการโดยตลอดเป็นธรรมเนียมที่รู้จักกันอยู่แล้ว เพราะโทษเล่นการพนันก็เคยมีมาแล้ว พระในแขวงเมืองนนทบุรีหลายรูปลักเล่นการพนัน มีพระบรมราชโองการให้เอาตัวสึกเป็นไพร่หลวงรับราชการที่แปลว่า สึก

7. ถ้าต้องสึกเหมือนกัน ถูกตัดสินว่า ปาราชิกก็ดี ไม่เป็นก็ดี ผู้ถูกตัดสินว่า

ปาราชิก อุปสมบทอีกไม่ได้ ผู้ถูกตัดสินว่าไม่เป็นปาราชิก ถ้ากลับตัวเป็นคนดีมีสังวรอุปสมบทอีกได้

ข. ข้อสังฆวินิจัย

1. พระในมณฑลพายัพ เล่นไฟโดยไม่ได้รับอนุญาตต่อเจ้าหน้าที่ที่มีความผิดฐานละเมิดพระราชบัญญัติ เป็นภักศไทย จะใช้เงินตามจำนวนที่ศาลปรับไม่เป็นปาราชิก

2. การเล่นการพนันเป็นบาปสมาจาร ความประพฤติกามกในพระวินัย ปรับโทษอย่างแรงเสมอลงปีพพชนียกรรม เพราะเหตุนี้ให้เจ้าคณะเมืองลำปาง สั่งบังคับสมิเปง วัดหมื่นกาศ และสมิจันตาวัดป่าดัวะ นครลำปาง ผู้ลักเล่นการพนันให้สึกเสียโดยฐานปีพพชนียกรรมจากพระธรรมวินัย

3. ต่อไปในภายหน้า ถ้ามีพระภิกษุสามเณรลักเล่นการพนันอีกพิจารณาเป็นสัตย์ให้ปรับโทษอนุวัตตามนัยนี้

สำหรับเรื่องพระภิกษุถูกกล่าวหาว่าลักเล่นการพนันนั้น แม้เป็นเพียงการกระทำ ความผิดเพราะไม่ได้ขออนุญาตก็ตาม แต่เมื่อผู้กระทำเป็นพระภิกษุสงฆ์ ถือเป็นความลามกในพระวินัยก็ถือว่าเป็นโทษอย่างแรงต้องสึก

จากกรณีตัวอย่างพระสมณวินิจัยทั้งสองเรื่องนั้น แม้ว่าการกระทำนั้นเป็นความผิดอาญา แต่ฝ่ายสงฆ์ก็มีอำนาจดำเนินการทางพระธรรมวินัยอีกต่างหาก และถึงแม้การกระทำนั้นทางอาญาอาจต้องชำระเงินตามที่ศาลปรับแล้วก็ตาม การกระทำนั้นก็อาจจะต้องถูกดำเนินการทางด้านพระวินัยอีกต่างหากด้วย²²

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 8 ได้มีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ซึ่งบัญญัติขึ้นมาใหม่แทน พระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 และได้มีประมวลระเบียบวิธีวินิจัยอธิกรณ์ พ.ศ. 2486 ออกบังคับใช้เกี่ยวกับวิธีพิจารณาดำเนินการทางวินัยซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้²³

1. ภาคที่ 1	- ข้อความเบื้องต้น
ลักษณะที่ 1	- หลักทั่วไป
ลักษณะที่ 2	- คำร้องทุกข์ คำกล่าวโทษ
ลักษณะที่ 3	- อำนาจสืบสวน และสอบสวน

²²สุทธิพงศ์ ดันตยาพิศาลสุทธิ, *สรุปแนวทางการวินิจัยอธิกรณ์ทางการปกครองและพระมหาสมณวินิจัย*, (กรุงเทพมหานคร : 2539), หน้า 45-49

²³พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต), *เรื่องเดิม*, หน้า 40

- ลักษณะที่ 4 - อำนาจคณะวินัยธร
- ลักษณะที่ 5 - หนังสือเรียก
- 2. ภาคที่ 2 - การสอบสวน
 - ลักษณะที่ 1 - หลักทั่วไป
 - ลักษณะที่ 2 - การสอบสวน
- 3. ภาคที่ 3 - ฟ้องอริกรรม
 - ลักษณะที่ 1 - หลักทั่วไป
 - ลักษณะที่ 2 - การฟ้องอริกรรม
- 4. ภาคที่ 4 - วิธีพิจารณาวินิจฉัยในคณะวินัยธรชั้นต้น
 - ลักษณะที่ 1 - หลักทั่วไป
 - ลักษณะที่ 2 - การไต่สวนมูลอริกรรม
 - ลักษณะที่ 3 - การพิจารณา
 - ลักษณะที่ 4 - คำวินิจฉัย และคำสั่ง
- 5. ภาคที่ 5 - อุทธรณ์ฎีกา
 - ลักษณะที่ 1 - อุทธรณ์
 - ลักษณะที่ 2 - การพิจารณา คำวินิจฉัย และคำสั่งของคณะวินัยธรชั้นอุทธรณ์
 - ลักษณะที่ 3 - ฎีกา
 - ลักษณะที่ 4 - การพิจารณา คำวินิจฉัย และคำสั่งของคณะวินัยธรชั้นฎีกา
- 6. ภาคที่ 6 - พยานหลักฐาน
 - ลักษณะที่ 1 - หลักทั่วไป
 - ลักษณะที่ 2 - พยานบุคคล
 - ลักษณะที่ 3 - พยานเอกสาร
 - ลักษณะที่ 4 - พยานวัตถุ
 - ลักษณะที่ 5 - ผู้ชำนาญการพิเศษ
- 7. ภาคที่ 7 - ข้อความเบ็ดเตล็ด
 - ลักษณะที่ 1 - การบังคับตามคำวินิจฉัย
 - ลักษณะที่ 2 - อภัยโทษ เปลี่ยนโทษหนักเป็นเบา และลดโทษ
 - ลักษณะที่ 3 - ค่าพาหนะ และค่าใช้จ่าย

ประมวลระเบียบวิธีพิจารณาวิวินิจฉัยอธิกรณ์ พ.ศ. 2486 ดังกล่าวข้างต้น รองศาสตราจารย์ปรีชา ช่างขวัญยืน ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ให้ความเห็นว่า “ในสมัยพุทธกาล พระวินัยเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ เมื่อเกิดอธิกรณ์ผู้ที่ได้รับมอบหน้าที่ให้สอบสวน และวินิจฉัย ก็ทำหน้าที่ตามระเบียบการปกครอง ซึ่งเป็นเรื่องของฝ่ายบริหาร หาใช่เป็นอำนาจฝ่ายตุลาการไม่ ในสมัยพุทธกาลเมื่อพระพุทธเจ้าทรงรับอธิกรณ์นั้น พระองค์ ก็ไม่ได้ทรงอ้างว่าเป็นศาล แต่ทรงตัดสินถูกผิดเลย เพราะทรงเป็นพระศาสดา ครั้นทรงมีมากเข้าก็ทรงมอบอำนาจต่าง ๆ ให้ แต่สงฆ์ในสมัยนั้นก็พระอรหันต์ผู้มีใช้สมมติสงฆ์เช่นปัจจุบัน การตัดสินจึงปราศจากโลภะ โทสะ โมหะ ผิดกับสมมติสงฆ์ในสมัยนี้ ในสมัยนั้นพระพุทธองค์ทรงกระทำการต่างๆ อย่างเปิดเผย ทรงฟังประชาชน แม้เพียงประชาชนนิตเตียน ก็ทรงบัญญัติเป็นพระวินัย วินิจฉัยอย่างไรก็ทรงอธิบายอย่างแจ่มแจ้ง ทรงแสดงความบริสุทธิ์ของสังคัมภีร์ ให้ประชาชนประจักษ์สิ้นสงสัย และนับถือได้อย่างสบายใจ”²⁴

ในเรื่องเดียวกันนี้ นายแสวง อุดมศรี รองผู้อำนวยการกองวิชาการ เลขาธิการคณะกรรมการบริหารองค์การชำระพระไตรปิฎก มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย เห็นว่า “ประมวลระเบียบวิธีชำระอธิกรณ์ถอดแบบมาจากประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ความประมวลกฎหมายนั้น บัญญัติหลักเกณฑ์สำหรับการแก้ผู้กระทำความผิดรื้อต่อชุมชน จะต้องได้ความจริงตามกฎหมายกำหนดไว้ จึงจะลงโทษผู้กระทำความผิดแม้จะเป็นเรื่องจริงแต่ไม่ได้ความจริงตามกฎหมาย ก็ปล่อยผู้กระทำความผิด เพราะถือกันเป็นคติในทางกฎหมายว่า ปล่อยผู้กระทำความผิดเสีย 10 คนดีกว่าจะลงโทษผู้ไม่ผิดเพียงคนเดียว นอกจากนั้นถ้ากรณีเป็นที่สงสัยก็ยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้แก่จำเลย ส่วนทางพุทธศาสนามุ่งความบริสุทธิ์เป็นใหญ่ ถ้าผู้ถูกรังเกียจสงสัยเปลื้องความสงสัยของหมู่ไม่ได้ จึงมีพระพุทธบัญญัติให้กำจัดผู้ที่ไม่บริสุทธิ์ออกจากหมู่ หรือให้แก่ไขมิให้เป็นที่ยังเกียจสงสัยของหมู่ และไม่ยอมยกประโยชน์แห่งความสงสัยแก่ผู้ละเมิดทางพระวินัย ทั้งโทษทางพระวินัยไม่มีระงับไป เพราะขาดอายุความหรือล่วงเลยระยะเวลาการลงอาญาอย่างกฎหมาย ในทางพระศาสนาจึงต้องการแต่ความจริงยิ่งกว่าทางอื่น และวิธีการชำระอธิกรณ์มีวิธีอย่างบิดาชำระบุตร หรืออาจารย์ชำระศิษย์ แม้วิธีลงโทษในทางศาสนาก็ไม่เหมือนกับทางบ้านเมือง คติทางพระศาสนาถือว่าปล่อยผู้กระทำความผิดเพียงคนเดียวไว้ในพระศาสนา ย่อมทำให้หมู่เสื่อมเสียเป็นเหตุให้พระศาสนาเศร้าหมอง เพราะฉะนั้นจึงไม่เหมาะสมที่จะ นำวิธีชำระคดีของบ้านเมืองมาให้ชำระอธิกรณ์ทางพระศาสนา

²⁴ปรีชา ช่างขวัญยืน, ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก, (พิมพ์ครั้งที่ 2), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), 2538, หน้า 50-51

เมื่อเป็นเช่นนี้ย่อมเห็นได้ว่า พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ.2484 ออกเพื่อเปลี่ยนแปลงการพระศาสนา ให้เป็นไปตามความประสงค์ของทางการเมือง”²⁵

กรณีที่ได้ออกประมวลระเบียบวิธีพิจารณาวิญญัติยอริกรรม พุทธศักราช 2486 นั้น ได้มีคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 67/2494 ได้วินิจฉัยว่า “ประมวลระเบียบวิธีพิจารณาวิญญัติยอริกรรม พ.ศ. 2486 นั้น เป็นเพียงระเบียบการทางพระวินัย ซึ่งออกตาม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2486 มาตรา 51 จึงเป็นระเบียบที่ออกตาม พระราชบัญญัติเท่านั้น ไม่ใช่กฎหมาย” ผู้เขียนเห็นด้วยกับความเห็นของนักวิชาการทั้งสองท่านและคำพิพากษานับดังกล่าวข้างต้น กล่าวคือ การดำเนินการทางด้านวินัยของฝ่ายสงฆ์นั้นต้องอาศัยหลักเกณฑ์ตามพุทธบัญญัติ มิใช่เลียนแบบวิธีพิจารณาคดีของฝ่ายบ้านเมือง ที่มีแนวคิดและเป้าหมายการดำเนินคดีที่แตกต่างกัน อันเป็นรากเหง้าส่งผลกระทบต่อ มาสู่ปัญหาในการดำเนินคดีของทั้งสองฝ่ายจนถึงปัจจุบันนี้ได้

ในช่วงเวลาที่ประกาศฉบับดังกล่าวมีผลบังคับใช้นั้น มีเหตุการณ์กรณีสงฆ์ที่สำคัญ เหตุการณ์หนึ่ง คือ กรณีพระพิมลธรรม เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ ที่ถูกจับสึกโดยที่ถูกกล่าวหา ชั้นแรกว่า สิวบิตขาดจากความเป็นพระภิกษุ และต่อมาถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ถูกดำเนินคดีทางอาญา พระพิมลธรรมไม่ยอมสึก และถูกให้สละสมณศักดิ์ ในระหว่างนั้นทางสังฆนายกได้มีความเห็นให้พระอาจ อาสโภ (อดีตพระพิมลธรรม) สละสมณเพศแต่ปรากฏว่าพระอาจไม่ยอมสละสมณเพศ และไม่ยอมลาสิกขา ปรากฏว่าเจ้าพนักงานตำรวจ พร้อมด้วยพระเถระไปดำเนินการให้พระอาจสละสมณเพศตามความเห็นฝ่ายคณะสงฆ์โดยได้เปลื้องผ้าจีวรออกจากร่างกายพระอาจ พระอาจปฏิญาณตนว่าไม่ยอมสึกและขอต่อสู้คดีอย่างเพศบรรพชิต โดยขอร้องชาวหม่มขาว และประพฤติปฏิบัติตนระหว่างการดำเนินคดีเช่นเดียวกับวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ ต่อมาภายหลังศาลทหารกรุงเทพ ได้พิพากษายกฟ้องพ้นข้อหา หรือวินิจฉัยว่า “ข้อเท็จจริงตามฟ้องและกล่าวหาหลายข้อหาหลายประเด็นนี้มีสาระบ้างไม่มีสาระบ้างก็ไม่ปรากฏพยานหลักฐานใดๆ เลยพอที่จะชี้ให้เห็นว่าจำเลยได้กระทำหรือน่าจะกระทำผิด การจะจับกุมขังจำเลยย่อมเป็นที่น่าเศร้าหมองและที่น่าสลดใจในวงการคณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชนมาก มูลกรณีทั้งหลายตามที่ทราบความจริงมาจำเลยถูกกักขังแกล้งโดยไม่เป็นธรรมจริงๆ ไม่ได้

²⁵แสวง อุดมศรี, เรื่องเดิม, หน้า 230-231

กระทำผิดตามกล่าวหา ดังนั้น ศาลจึงขอให้จำเลยระส่ำระสายว่าเป็นคราวเคราะห์หรือกรรมเก่าของจำเลยเอง หรือมีฉะนั้นก็เป็นการสร้างบาปกรรมของคนมีกิเลส ไม่ใช่ความผิดของผู้ใด เป็นแต่ความผิดของสังสารวัฏเอง ศาลนี้รู้สึกสลดใจ และเห็นใจจำเลย จึงพร้อมกันพิพากษายกฟ้องโจทก์ ปล่อยจำเลยพ้นข้อหาไป” (คดีหมายเลขดำที่ 277 ก. 2507 คดีหมายเลขแดงที่ 192 ข./2509 ลงวันที่ 30 สิงหาคม 2539)

ในระหว่างถูกดำเนินคดีจำเลยได้แย้งว่า คำสั่งทางปกครองฝ่ายคณะสงฆ์มิได้ปฏิบัติตามประมวลระเบียบวิธีพิจารณาอาชญากรรม พ.ศ. 2486 และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ในขณะที่ฝ่ายคณะสงฆ์ก็ยืนยันว่า ฝ่ายคณะสงฆ์กระทำโดยถูกต้องเกิดข้อโต้แย้งในการร้องเรียนไปยังหลายหน่วยงาน จนถึงรัฐบาลในสมัยนั้น แต่เมื่อศาลทหารกรุงเทพ ได้พิพากษายกฟ้องแล้ว จึงมีปัญหว่าผลการดำเนินการที่ทางฝ่ายคณะสงฆ์และฝ่ายบ้านเมืองร่วมมือกันดำเนินการจนกระทั่งเป็นเหตุให้พระพิมลธรรมถูกสึกในระหว่างการดำเนินคดีนั้นเป็นการถูกต้องตามกฎหมายและระเบียบที่ถูกต้องหรือไม่ และสามารถที่จะกลับเข้าบวชเป็นพระภิกษุในตำแหน่งเดิมได้อีกหรือไม่ ต่อมากระทรวงศึกษาธิการจึงได้เสนอปัญหาต่อฝ่ายคณะสงฆ์ว่าการที่พระพิมลธรรมถูกจับสึกโดยที่ตนเองไม่ยอมสึกในระหว่างการดำเนินคดีอาญานั้น จะถือว่าขาดจากความเป็นพระภิกษุหรือไม่ จะคืนสมณศักดิ์ได้หรือไม่ และหากกลับมาครองผ้าจีวรโดยไม่ได้อุปสมบทใหม่จะถูกต้องตามพระวินัยสงฆ์หรือไม่ ซึ่งมีหลักในการวินิจฉัยดังนี้

หลักทางพระวินัยพุทธบัญญัติ

1. ความเป็นพระภิกษุจะต้องเป็นบุรุษเพศ ไม่นำรังเกียจ ไม่มีหนี้สิน ไม่เคยต้องอาบัติปาราชิกมาก่อน เมื่อบวชโดยถูกต้องก็ถือว่าเป็นภิกษุเสมอด้วยสงฆ์ทั่วไป
 2. การสิ้นภาวะของภิกษุมีกรณีดังนี้
 - 2.1 กระทำละเมิดธรรมวินัยขั้นร้ายแรงที่เรียกว่าปาราชิก 4
 - 2.2 ขอลาสึกต่อหน้าสงฆ์หรือต่อหน้าบุคคลใดๆ ที่เข้าใจความหมายเป็นพยาน
 - 2.3 ไปเข้ารีตศาสนาอีกทั้งที่อยู่ในเพศสมณ
 - 2.4 จงใจเปลื้องผ้าจีวรออกแล้วนุ่งห่มอย่างคฤหัสถ์ด้วยความสมัครใจ
 - 2.5 พระภิกษุเปลื้องจีวรออก แล้วถูกบังคับให้นุ่งห่มเครื่องแต่งกายอย่างคฤหัสถ์
- ถ้าตัวเองสมัครใจก็ถือว่าขาดจากความเป็นภิกษุ

หลักกฎหมาย ตามพระราชบัญญัติพระสงฆ์ พ.ศ. 2484 มีบทลงโทษผู้แต่งกายอย่างเพศบรรพชิต ดังบัญญัติไว้ในมาตรา 54

มาตรา 54 ผู้ใด

1. มิได้บรรพชาอุปสมบทโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย แต่บังอาจแต่งกายเลียนแบบบรรพชิต
2. หมดสิทธิ์ที่จะได้รับบรรพชาอุปสมบท แต่มารับบรรพชาอุปสมบทโดยปิดบังความจริง
3. ต้องปาราชิกแล้ว ไม่สละการแต่งกายอย่างเพศบรรพชิต
4. ต้องคำวินิจฉัยถึงที่สุด ให้สึกแล้วไม่สึกมีความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 6 เดือน

จากกรณีดังกล่าวทางคณะสงฆ์ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าพระอาจประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในหลักเกณฑ์คือ ปฏิญาณตนไม่สึก ขอต่อสูคติในภาวะภิกษุ ระหว่างนั้นประพฤติตนภิกษุไม่ได้ประพฤติตนอย่างคฤหัสถ์และนุ่งขาวห่มขาว ฝ่ายคณะสงฆ์ไม่ได้วินิจฉัยชี้ขาดว่าเป็นอาบัติปาราชิก คดีอาญาศาลพิพากษาถึงที่สุดยกฟ้อง คณะสงฆ์ไม่รังเกียจจะทำอุปสมถสังฆกรรมและมหาเถรสมาคมรับรองความบริสุทธิ์โดยไม่มีเงื่อนไข ต่อมาฝ่ายคณะสงฆ์จึงเสนอขอให้คืนสมณศักดิ์ พระอาจโดยมีคำสั่งมหาเถรสมาคมที่ 4/2518 ลงวันที่ 31 มกราคม 2518 โดยสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม ได้ออกคำสั่งให้ระงับอธิกรณ์ที่เกี่ยวกับอดีตพระพิมลธรรมว่า ไม่มีมลทินโทษแต่อย่างใด และต่อมาคณะรัฐมนตรีสมัยรัฐบาล ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมท ได้มีมติเห็นควรคืนสมณศักดิ์แก่พระอาจ และได้มีหนังสือ ที่ สร 0204/10802 ลง 20 พฤษภาคม 2518 ถึงราชเลขาธิการเพื่อขอพระราชทานคืนสมณศักดิ์แก่พระอาจต่อไป และราชเลขาธิการได้แจ้งมายังเลขาธิการคณะมนตรีตามหนังสือที่ ร.ล 1001/2387 ลง 31 พฤษภาคม 2518 ความว่า “ได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว โปรดเกล้าให้ดำเนินการตามที่คณะรัฐมนตรีเห็นสมควร และต่อมาได้มีประกาศของสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องพระราชทานสมณศักดิ์กลับคืน ตั้งแต่วันที่ 31 พฤษภาคม 2518 เป็นต้นมา และมีพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราชที่ 12/2524 ให้พระพิมลธรรมกลับคืนสู่ตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุตามเดิม²⁶

²⁶พระพิมลธรรม (อัสภมมหาเถร), ผจญมาร บันทึกชีวิต 5 ปีในห้องขัง, (กรุงเทพมหานคร : วัดมหาธาตุ, 2530), หน้า 38-153

กรณีคดีพระพิมลธรรมดังกล่าวข้างต้น จึงถือว่าประมวลระเบียบวิธีพิจารณาอริกรรม พ.ศ. 2486 มีปัญหาในทางปฏิบัติทั้งฝ่ายคณะสงฆ์และฝ่ายบ้านเมืองตามที่กล่าวมา

3.4.2 การดำเนินการทางพระวินัยพระภิกษุสงฆ์ไทยในปัจจุบัน (พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505, แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2535)

ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี จึงได้ปรับปรุงจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ขึ้นใหม่ให้เหมาะสมแก่กาลสมัยโดยมีเหตุผลคือ “โดยที่การจัดดำเนินการคณะสงฆ์ มิใช่เป็นกิจการอันพึงแบ่งแยกอำนาจดำเนินการด้วยวัตถุประสงค์เพื่อการถ่วงดุลแห่งอำนาจที่เป็นอยู่ตามกฎหมายในปัจจุบัน และโดยที่ระบบเช่นนั้นเป็นผลบั่นทอนประสิทธิภาพแห่งการดำเนินการ จึงสมควรแก้ไขปรับปรุงเสียใหม่ ให้สมเด็จพระสังฆราชองค์สกลมหาสังฆปริณายกทรงบัญชาการคณะสงฆ์ทางมหาเถรสมาคมตามอำนาจกฎหมายและพระธรรมวินัย ทั้งนี้เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนา และได้ยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 และให้ใช้ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2506 เป็นต้นไป และบรรดาบทบัญญัติต่างๆ ที่ตราขึ้นตาม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 พร้อมทั้งตำแหน่งหน้าที่และวิธีปฏิบัติที่มีได้บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติฉบับใหม่นี้ ก็เป็นอันยกเลิกไปด้วย” สำหรับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 นี้ ต่อมาภายหลังได้มีการออกกฎหมายมหาเถรสมาคมเกี่ยวกับวิธีการดำเนินการทางพระวินัย คือ กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม ซึ่งมีสาระสำคัญต่อไปนี้

นิคหกรรม หมายถึง โทษตามที่พระพุทธรูปบัญญัติที่ทรงกำหนดให้ลงแก่พระภิกษุผู้กระทำความผิด คือล่วงละเมิดพระธรรมวินัย ซึ่งเรียกว่า “อาบัติ” นิคหกรรม เป็นเรื่องที่มีบัญญัติขึ้นใหม่แทนเรื่องอริกรรม อันเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของอริกรรมตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484²⁷

อริกรรม คือ เรื่องคดีความที่ฟ้องกัน เรื่องที่ต้องจัดตั้งองค์ อริกรรมกับนิคหกรรม ทั้งสองเรื่องนี้มีมีความเกี่ยวเนื่องกัน²⁸ เพราะในการพิจารณาวินิจฉัยอริกรรม ซึ่งหมายถึงการพิจารณาความผิดก็ต้องพิจารณาโทษควบคู่กันไปด้วย และในการพิจารณาวินิจฉัยลง

²⁷โชติ ทองประยูร, เรื่องเดิม, หน้า 151-152

²⁸สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม 1, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2537), หน้า 237

นิกกรรม ซึ่งหมายถึงการพิจารณาโทษก็ต้องพิจารณาความผิดเสียก่อน แต่อธิกรณ์ตามหลักพระธรรมวินัยมีความหมายกว้าง ฉะนั้นในพระราชบัญญัติฉบับนี้จึงเปลี่ยนเป็นเรื่อง “นิกกรรม” เพื่อให้มีความหมายแคบลงเฉพาะอนุวาทาธิกรณ์ คือการพิจารณาวินิจฉัยลงนิกกรรม ในกรณีที่เกิดอนุวาทาธิกรณ์ในขณะสงฆ์โดยมีผู้โจทก์กล่าวหาพระภิกษุว่ากระทำผิดล่วงละเมิดพระวินัย ซึ่งตรงตามวัตถุประสงค์ของกฎหมาย ดังที่บัญญัติไว้ตั้งแต่มาตรา 24 ถึงมาตรา 27 มีสาระสำคัญที่แยกพิจารณาได้ดังนี้ ลักษณะและประเภทนิกกรรม วัตถุประสงค์นิกกรรม หลักการลงนิกกรรมวิธีการลงนิกกรรม วิธีการบังคับตามคำวินิจฉัยลงนิกกรรม ซึ่งได้ศึกษาวิเคราะห์ตามลำดับต่อไปนี้

ลักษณะ และประเภทนิกกรรม

ลักษณะ และประเภทของนิกกรรมแบ่งออกเป็น 3 สถานคือ

1. โทษอย่างหนัก ได้แก่อาบัติปาราชิก พระภิกษุผู้ต้องอาบัตินี้ต้องขาดจากความเป็นพระภิกษุ
2. โทษอย่างกลาง ได้แก่ อาบัติสังฆทิสเสส พระภิกษุผู้ต้องอาบัตินี้ต้องอยู่กรรม คือประพฤติวัตรอย่างหนึ่ง เพื่อการทรมาน
3. โทษอย่างเบา ได้แก่ อาบัติอุลลัจจัย ปาจิตตियะ ปฏิเทสนียะ ทุกกฏ และทุพภาสิต พระภิกษุผู้ต้องอาบัติเหล่านี้ต้องแสดงอาบัติประจานต่อหน้าพระภิกษุด้วยกัน จึงจะพ้นโทษ

โทษทั้ง 3 สถานนี้ สำหรับโทษอย่างหนักเป็นโทษเด็ดขาดแก้ไขไม่ได้ เรียกว่า “อเตกัจฉา” หรือที่เรียกว่า “นิกกรรมให้สึก” ส่วนโทษอย่างกลางและอย่างเบา เป็นโทษที่แก้ไขได้ คือ กระทำคืนอาบัติให้พ้นโทษได้ เรียกว่า “สเทกัจฉา” หรือที่เรียกว่า “นิกกรรมไม่ถึงให้สึก”

วัตถุประสงค์นิกกรรม

นิกกรรมประเภทต่างๆ ดังกล่าวมานี้ ทรงบัญญัติขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์อันสำคัญหลายประการ ถ้าจะเห็นได้จากพระพุทธรูปประสงคิ์ในการทรงบัญญัติสิกขาบททั้งหลาย ซึ่งทรงจำแนกไว้เป็น 10 ประการ

1. เพื่อความเรียบร้อยดีงามแห่งสงฆ์
2. เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์
3. เพื่อข่มบุคคลทั้งหลายผู้เก้อยาก

4. เพื่ออยู่ผาสุกแห่งภิกษุทั้งหลายผู้มีศีลเป็นที่รัก
5. เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน
6. เพื่อป้องกันอาสวะทั้งหลายที่จะเกิดขึ้นในอนาคต
7. เพื่อความเลื่อมใสของชนทั้งหลายผู้ยังไม่เลื่อมใส
8. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของชนทั้งหลายผู้ที่เลื่อมใสแล้ว
9. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสังฆธรรม
10. เพื่ออนุเคราะห์วินัย คือจัดระเบียบปกครองสงฆ์

วัตถุประสงค์ทั้ง 10 ประการนี้นับว่าสำคัญอย่างยิ่ง เพื่อความตั้งมั่น และความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระธรรมวินัย และสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงอธิบายไว้ในอนุวาทาธิกรณ์ และอาบัติตาธิกรณ์ (วินัยมุข เล่ม 1 หน้า 224) มีความว่า “อนึ่ง พระธรรมวินัยจะรุ่งเรืองอยู่ได้นาน ก็เพราะพวกภิกษุประพฤติตามโดยเอื้อเฟื้อ ถ้ามีพวกอลัชชีไม่อายุ ใจบาป ลามกเข้ามาปนอยู่ พวกนั้นยอมทำให้เศร้าหมอง จึงเป็นหน้าที่ของภิกษุผู้ประพฤติดี เมื่อรู้เห็นแล้ว จะพึงว่ากล่าวตักเตือนส่วนตน หรือแม้ใจทักขึ้นท่ามกลางสงฆ์ เพื่อแก้ความประพฤติเสีย หรือกำจัดคนอลัชชีเสียจากสงฆ์ ข้อนี้ก็พื้นฐานอยู่แล้ว ภิกษุผู้ลามกจะได้ชองหาความให้ภิกษุอื่นเหมือนกัน เช่น เมตตยาภิกษุ และภุมมชกภิกษุได้ แต่งนางเมตตยาภิกษุนี้ให้ทูลฟ้องใส่ความท่านพระทัพพมัลลบุตรต่อพระศาสดา ฉะนั้นนี่เป็นทางเกิดแห่งอนุวาทาธิกรณ์ เมื่ออนุวาทาธิกรณ์เกิดขึ้นแล้ว ควรได้รับวินิจฉัยของท่านผู้รู้ว่าเป็นจริงหรือไม่จริง และทำตามธรรม ไม่เช่นนั้น ความรังเกียจจะพึงเป็นไปในสงฆ์ เป็นเหตุแตกร้าง ไม่ปรองดอง เมื่อท่านผู้รู้ได้วินิจฉัยเด็ดขาดแล้ว ภิกษุทั้งหลายควรฟังตาม จะเอาตามความเห็นของตนไม่ได้ เพราะตนเนื่องในสามัคคี ไม่เช่นนั้นก็ไม่อำนาจอื่นจะวินิจฉัยได้” ส่วนในเรื่องอาบัติตาธิกรณ์นั้น ก็ได้ทรงอธิบายไว้ว่า “อนึ่ง พระธรรมวินัยจะรุ่งเรืองอยู่ได้นานก็เพราะมีภิกษุปฏิบัติชอบดังกล่าวในหนหลัง พระศาสดาจึงทรงตั้งสิกขาบทเป็นเครื่องนำความประพฤติ มีปรับอาบัติแก่พระภิกษุผู้ละเมิดนี้เป็นทางเกิดแห่งอาบัติตาธิกรณ์ อาบัติตาธิกรณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว จะต้องทำคืนตามวิธีอันสำเร็จด้วยสงฆ์ หรือด้วยบุคคล ไม่เช่นนั้น สิกขาบทก็ไม่สำเร็จประโยชน์ มีไว้ก็เหมือนไม่มี ทุกรูปจึงสมควรจะยอมทำคืนเมื่อต้องอาบัติเข้าแล้ว” จะเห็นได้ว่า พระภิกษุผู้เคารพเอื้อเฟื้อต่อพระธรรมวินัย มีความละอายไม่ฝ่าฝืนล่วงละเมิดพระธรรมวินัยทั้งในที่ลับและที่แจ้ง จัดเป็น “ลัชชีภิกษุ” หรือภิกษุผู้มีศีล เป็นผู้ดำรงพระพุทธศาสนา รักษาพระธรรมวินัยให้ยั่งยืนถาวร จึงสมควรได้รับ “บัณฑกรรม” การยกย่องคุ้มครองให้ได้อยู่ในคณะสงฆ์ด้วยความสงบสุขตามควรแก่สมณวิสัย ส่วนพระภิกษุผู้ไม่เคารพเอื้อเฟื้อต่อพระธรรมวินัย บังอาจฝ่าฝืนล่วงละเมิดพระธรรมวินัยโดยไม่ละอาย จัดเป็น “อลัชชีภิกษุ” หรือผู้ทุศีล เป็น

ผู้บ่อนทำลายพระธรรมวินัย นำความเศร้าหมอง และความเสียหายมาสู่คณะสงฆ์ และพุทธศาสนา จึงสมควรได้รับ “นิกหกรรม” การกำจัดปราบปรามให้หมดไปจากคณะสงฆ์²⁹

หลักการลงนิกหกรรม

หลักสำคัญในการลงนิกหกรรมดังกล่าว ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 24 มีความว่า “มาตรา 24 พระภิกษุจะต้องรับนิกหกรรมก็ต่อเมื่อ กระทำการล่วงละเมิดพระธรรมวินัย และนิกหกรรมที่จะลงแก่พระภิกษุก็ต้องเป็นนิกหกรรมตามพระธรรมวินัย” ซึ่งพอจะแยกได้เป็น 2 ส่วนคือ พระภิกษุจะต้องรับนิกหกรรม ก็ต่อเมื่อกระทำการล่วงละเมิดพระธรรมวินัย, นิกหกรรมที่จะลงแก่พระภิกษุนั้นจะต้องเป็นนิกหกรรมตามพระธรรมวินัย ในการลงนิกหกรรมแก่พระภิกษุทุกกรณี จะต้องให้เป็นไปโดยชอบด้วยหลักการลงนิกหกรรมทั้ง 2 ประการ จะต้องยึดถือ “ความผิด” และ “โทษ” ตามพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ เช่นเดียวกับการลงโทษบุคคลในทางอาญา ซึ่งบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 1 “บุคคลจักต้องรับโทษในทางอาญา ต่อเมื่อได้กระทำการอันกฎหมายที่ใช้อยู่ในขณะที่ยกระทำนั้น บัญญัติเป็นความผิด และกำหนดโทษไว้ และโทษที่จะลงแก่ผู้กระทำความผิดนั้นต้องเป็นโทษที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย” เมื่อพระภิกษุกระทำความผิดล่วงละเมิดพระธรรมวินัยแล้ว พระภิกษุนั้นจะต้องยอมรับนิกหกรรม (โทษ) โดยดีด้วยความเคารพต่อพระธรรมวินัย ถ้าฝ่าฝืนไม่ยอมรับนิกหกรรมอาจเป็นความผิดตาม มาตรา 43(2) มาตรา 26 หรือมาตรา 27 แล้วแต่กรณี และในส่วนขอโทษที่จะลงแก่ผู้ล่วงละเมิดพระธรรมวินัย จะต้องเป็นโทษตามที่บัญญัติไว้ในพระธรรมวินัย คือ โดยพระพุทธเจ้าได้ทรงประทานอนุญาตให้เป็นอำนาจแก่สงฆ์ที่จะกระทำนิกหกรรมแก่ภิกษุผู้ประพฤตินิยมชอบ กล่าวคือ ล่วงละเมิดพระธรรมวินัย คือ ดัชชเนยกรรม คือการข่มขู่ หรือดำเนินโทษ เป็นการลงโทษแก่ภิกษุที่ทะเลาะวิวาทก่ออิริยาวัตรขึ้นในสงฆ์ด้วยกัน, นิยสกรรม คือการถอดยศ เป็นการนิกหกรรมแก่ภิกษุที่มีอาบัติมาก หรือคลุกคลีกับคฤหัสถ์อันไม่สมควร, ปัพพาชนียกรรม คือการลงโทษขับไล่ภิกษุที่ประทุษร้ายสกุล หรือประจบคฤหัสถ์เล่นคะนองไตรทวาร ประพฤติอนาจาร บังอาจลบหลู่พระบัญญัติ, ปฏิสาร์ณียกรรม คือการลงโทษให้ขอขมาคฤหัสถ์ ภิกษุปากร้ายคำคฤหัสถ์ผู้มีศรัทธาเลื่อมใสพระพุทธศาสนา, อุกเขปณียกรรม คือการยกเสียจากหมู่ (การลงพรหมทัณฑ์) คือไม่ยอมรับว่าตนต้องอาบัติไม่ยอมแสดงคืนอาบัติ ห้ามสมโภชกับสงฆ์, ตัสสะปาปิยสิกากรรม คือโทษสำหรับภิกษุที่เป็น

²⁹ไซติ ทองประยูร, เรื่องเดิม, หน้า 152

จำเลยในอนุญาทาทิรกรรมถูกซักถาม อาบัติในท่ามกลางสงฆ์ ให้การกลับไปกลับมา ปฏิเสธ แล้วยอมรับ

วิธีการลงนิกหกรรม

หลักเกณฑ์และวิธีการลงนิกหกรรมนั้น ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 25 ให้อำนาจมหาเถรสมาคมกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติเพื่อให้การลงนิกหกรรมเป็นไปโดยถูกต้อง สะดวก รวดเร็ว และเป็นธรรม

มาตรา 25 ภายใต้บังคับมาตรา 2 มหาเถรสมาคม มีอำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคม กำหนดหลักเกณฑ์ และวิธีการปฏิบัติ เพื่อให้การลงนิกหกรรมเป็นไปโดยถูกต้อง สะดวก รวดเร็ว และเป็นธรรม และให้ถือว่าเป็นการชอบด้วยกฎหมายที่มหาเถรสมาคมจะกำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม ให้มหาเถรสมาคม หรือภิกษุผู้ปกครองคณะสงฆ์ตำแหน่งใด เป็นผู้มีอำนาจลงนิกหกรรมแก่พระภิกษุผู้ล่วงละเมิดพระธรรมวินัย กับทั้งการกำหนดให้การวินิจฉัยการลงนิกหกรรมให้เป็นอันยุติในชั้นใด ๆ นั้นด้วย

จะเห็นได้ว่า วิธีการลงนิกหกรรมแก่พระภิกษุผู้ละเมิดพระธรรมวินัยตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ได้กำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของคณะวินัยธร แต่ตามมาตรา 25 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ได้กำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม และผู้ปกครองคณะสงฆ์ เช่นเดียวกับวิธีการลงโทษฐานละเมิดจริยาพระสังฆาธิการตามกฎหมายมหาเถรสมาคมในมาตรา 23 และยังเทียบได้กับวิธีการลงโทษข้าราชการพลเรือนผิดวินัยข้าราชการพลเรือน ตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการพลเรือน การเปลี่ยนแปลงนี้โดยมุ่งหมายให้การลงนิกหกรรมแก่พระภิกษุได้ดำเนินไปโดยเหมาะสมกับหลักการปกครองคณะสงฆ์ตามระบบพระธรรมวินัย สำหรับวิธีการลงนิกหกรรมนั้น มหาเถรสมาคมได้ออกกฎหมายมหาเถรสมาคมฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521) ว่าด้วยการลงนิกหกรรม ซึ่งแบ่งเป็นลักษณะดังนี้

1. ลักษณะที่ 1 - บทนิยาม
2. ลักษณะที่ 2 - ผู้มีอำนาจลงนิกหกรรม
3. ลักษณะที่ 3 - การลงนิกหกรรม
 - หมวด 1 - วิธีปฏิบัติเบื้องต้น
 - หมวด 2 - วิธีไต่สวนมูลฟ้อง
 - หมวด 3 - วิธีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิกหกรรม

- ส่วนที่ 1 - หลักทั่วไป
 - ส่วนที่ 2 - วิธีพิจารณาชั้นต้น
 - ส่วนที่ 3 - วิธีพิจารณาชั้นอุทธรณ์
 - ส่วนที่ 4 - วิธีพิจารณาชั้นฎีกา
- หมวด 4 - วิธีอ้างพยาน
- หมวด 5 - วิธีบังคับตามคำวินิจฉัยลงนิคหกรรม
- หมวด 6 - เบ็ดเตล็ด

ตามกฎหมายตราสามดวงฉบับที่ 11 ปรากฏว่าได้นำคำและความหมายที่ใช้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาบัญญัติลงในกฎหมายตราสามดวงฉบับดังกล่าว นับแต่บทนิยามเช่น คำว่าผู้เสียหาย ผู้บุพพการี โจทก์ จำเลย ผู้กล่าวหา ผู้ถูกกล่าวหา เป็นต้น คำเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงถ้อยคำให้สอดคล้องกับฝ่ายสงฆ์เท่านั้นเอง แต่ความหมายยังมีความคล้ายคลึงกันอยู่ ส่วนกระบวนการพิจารณาได้แบ่งเป็นขั้นตอนเช่นเดียวกับกระบวนการพิจารณาดำเนินคดีทางอาญา เช่น การไต่สวนมูลฟ้อง การฟ้องร้อง การพิจารณาคดี ชั้นต้น ชั้นอุทธรณ์ ชั้นฎีกา มีการอ้างและการรับฟังพยานถาม เงื่อนไขการฟ้องร้องและการบังคับโทษตามพระธรรมวินัย หากไม่สามารถบังคับโทษได้ก็จะอาศัย อำนาจการบังคับจากฝ่ายบ้านเมืองเป็นลำดับต่อไป ซึ่งบัญญัติไว้ อาทิเช่น

ข้อ 17 “มูลฟ้อง” หมายถึงมูลเหตุแห่งการฟ้องของโจทก์ ซึ่งฟ้องจำเลยด้วยมูลเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้

- (1) ด้วยมูลเหตุที่โจทก์ได้พบเห็นการกระทำความผิดของจำเลยด้วยตนเอง
- (2) ด้วยมูลเหตุที่โจทก์ได้ยินการกระทำความผิดของจำเลยด้วยตนเองหรือได้ฟังคำบอกเล่าที่มีหลักฐานอันควรเชื่อถือได้
- (3) ด้วยมูลเหตุที่โจทก์รังเกียจสงสัย โดยมีพฤติการณ์อันน่าเชื่อว่าจำเลยได้กระทำความผิด

ข้อ 35 ก่อนพิจารณาหรือในระหว่างพิจารณา ถ้าปรากฏว่า

- (1) เรื่องที่นำมาฟ้องนั้น ได้มีการฟ้องร้องกันในศาลฝ่ายราชอาณาจักรให้รอการพิจารณาเรื่องนั้นไว้ก่อน
- (2) จำเลยเป็นบ้าคลั่ง เป็นผู้เพ้อถึงไม่รู้สีกตัว กระสับกระส่ายเพราะเวทนากล้าถึงไม่มีสติสัมปชัญญะ หรือมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ ให้รอการพิจารณาไว้ก่อน

จนกว่าจำเลยจะหายเป็นปกติ

- (3) จำเลยถึงมรณภาพ ให้เรื่องเป็นอันถึงที่สุด
- (4) จำเลยพ้นจากความเป็นพระภิกษุ ให้ยุติการพิจารณา เว้นแต่ในกรณีความผิดครุภาพัตติ
- (5) โจทก์ขอถอนฟ้องทั้งหมดหรือเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ให้ยุติการพิจารณาตามคำขอถอนของโจทก์ เว้นแต่ในกรณีความผิดครุภาพัตติ หรือในกรณีที่จำเลยคัดค้านการขอถอนคำฟ้องนั้น
- (6) โจทก์ไม่มาดำเนินการตามที่คณะผู้พิจารณาชั้นต้นนัดหมายไว้ ให้ยุติการพิจารณา เว้นแต่โจทก์จะได้ชี้แจงเหตุผลขัดข้องเป็นหนังสือภายใน 15 วัน นับแต่วันที่สั่งยุติการพิจารณา
- (7) โจทก์ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้เสียตามความในข้อ 4 (4) ถึงมรณภาพก็ดี หรือโจทก์ ซึ่งเป็นผู้เสียหายถึงมรณภาพหรือตาย โดยไม่มีผู้จัดการแทนตามความในข้อ 4 (5) ก็ดี ให้นำความในข้อ 20 (2) มาใช้บังคับโดยอนุโลม

ในกรณียุติการพิจารณาตาม (5) และ (6) ไม่ตัดสิทธิของโจทก์อื่นที่ฟ้องในเรื่องนั้น และไม่ตัดสิทธิของคณะผู้พิจารณาชั้นต้นที่จะดำเนินการพิจารณาเรื่องนั้นต่อไปตามที่เห็นสมควร

ข้อ 36 เมื่อมีการสืบพยานทุกฝ่ายเสร็จแล้ว ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นดำเนินการวินิจฉัย ดังต่อไปนี้

- (1) ถ้าปรากฏว่า จำเลยมิได้กระทำความผิดหรือการกระทำของจำเลยไม่มีความผิด หรือมีเหตุผลที่จำเลยไม่ต้องรับนิคหกรรม ให้วินิจฉัยยกฟ้องของโจทก์
- (2) ถ้าปรากฏว่า จำเลยได้กระทำความผิด หรือการกระทำของจำเลยเป็นความผิด และไม่มีข้อยกเว้นโทษอย่างไร ให้วินิจฉัยลงนิคหกรรมแก่จำเลยตามความผิดนั้น

ข้อ 37 ในการวินิจฉัยลงนิคหกรรมตามความในข้อ 36 (2) นอกจากคณะผู้พิจารณาชั้นต้นมีอำนาจวินิจฉัยลงนิคหกรรมตามคำฟ้องของโจทก์แล้ว ให้มีอำนาจวินิจฉัยลงนิคหกรรมในกรณีดังต่อไปนี้

- (1) ถ้าปรากฏว่า ข้อเท็จจริงในทางพิจารณาต่างจากข้อเท็จจริงในคำฟ้องของโจทก์ แต่เป็นข้อเท็จจริงที่อยู่ในฐานความผิดลักษณะเดียวกัน ให้มีอำนาจวินิจฉัยลงนิคหกรรมตามสมควรแก่กรณี

(2) ถ้าปรากฏว่า ข้อเท็จจริงดังกล่าวในคำฟ้องของโจทก์นั้น โจทก์สืบสม แต่โจทก์อ้างสิทธิตามสิทธิ ให้มีอำนาจวินิจฉัยลงนิคกรรมตามสิทธิตามที่ถูกต้องได้

(3) ถ้าปรากฏว่า ข้อเท็จจริงในทางพิจารณาได้ความว่า การกระทำของ จำเลยเป็นความผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่าง ถึงแม้โจทก์จะมีได้กล่าวไว้ในคำฟ้อง ให้ มีอำนาจวินิจฉัยลงนิคกรรมตามความผิดนั้นได้

วิธีการบังคับตามคำวินิจฉัยลงนิคกรรม

ในกรณีที่ให้มีคำวินิจฉัยลงนิคกรรมถึงที่สุดแล้ว ผู้ต้องคำวินิจฉัยอาจฝ่าฝืนไม่ ยอมรับนิคกรรมตามคำวินิจฉัย อันเป็นการเสียหายแก่การปกครองคณะสงฆ์อย่างร้ายแรง ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องมีบทบัญญัติกำหนดวิธีการต่าง ๆ เพื่อบังคับให้เป็นไปตามคำวินิจฉัยลง นิคกรรมนั้น ซึ่งแยกพิจารณาได้ตามประเภทแห่งนิคกรรมเป็น 2 วิธีคือ วิธีการบังคับเกี่ยว กับนิคกรรมให้สึก และวิธีการบังคับเกี่ยวกับนิคกรรมไม่ถึงให้สึก

วิธีการบังคับเกี่ยวกับนิคกรรมให้สึก

ตามมาตรา 26 พระภิกษุรูปใดล่วงละเมิดพระธรรมวินัย และได้มีคำวินิจฉัยถึงที่ สุดให้ได้รับนิคกรรมให้สึก ต้องสึกภายในยี่สิบสี่ชั่วโมง นับแต่เวลาที่ได้ทราบคำวินิจฉัยนั้น

“นิคกรรมให้สึก” ตามมาตรานี้ หมายถึง นิคกรรมสำหรับความผิดอย่างหนัก คือ การล่วงละเมิดพระธรรมวินัยในส่วนปาราชิก 4 ประการใดประการหนึ่ง คือ เสพเมถุน ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้มาราคาหามาสก แกล้งฆ่ามนุษย์ให้ตาย และอวดคุณวิเศษธรรม คือ ธรรมอันยิ่งของมนุษย์ที่ไม่มีในตน พระภิกษุผู้ต้องปาราชิกดังกล่าวนี้ ต้องขาดจากความเป็นพระภิกษุโดยไม่มีทางที่จะแก้ไข หรือกระทำความผิดให้กลับเป็นผู้บริสุทธิ์ตามสภาพเดิมได้ ฉะนั้นในกรณีที่พระภิกษุต้องคำวินิจฉัยถึงที่สุดให้ได้รับนิคกรรมให้สึก เพราะต้องอาบัติหนัก และพ้นจากความเป็นภิกษุแล้วเช่นนี้ ในมาตรา 26 จึงบัญญัติวิธีการบังคับให้ปฏิบัติตามคำ วินิจฉัยนั้นโดยเร็ว คือกำหนดเวลาให้สึกภายในยี่สิบสี่ชั่วโมง นับแต่ที่ได้ทราบคำวินิจฉัย ถ้า ขัดขึ้นฝ่าฝืนไม่ยอมสึกภายในกำหนดก็มีความผิดตามมาตรา 43 คือ ต้องระวางโทษจำคุก ไม่เกิน 1 ปี

วิธีการบังคับเกี่ยวกับนิคกรรมไม่ถึงให้สึก

ตามมาตรา 27 บัญญัติว่า เมื่อพระภิกษุรูปใดต้องด้วยกรณีข้อใดข้อหนึ่งดัง ต่อไปนี้

(1) ต้องคำวินิจฉัยตาม 25 ให้รับนิคหกรรมไม่ถึงให้สึก แต่ไม่ยอมรับนิคหกรรม

(2) ประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัยเป็นอาจณ

(3) ไม่สังกัดอยู่วัดใดวัดหนึ่ง

(4) ไม่มีวัดเป็นที่อยู่เป็นหลักแหล่ง

ให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎมหาเถรสมาคม

พระภิกษุผู้ต้องคำวินิจฉัยให้สละสมณเพศตามวรรคสอง ต้องสึกภายในสามวันนับแต่วันที่ได้รับทราบคำวินิจฉัยนั้น

มาตรา 43 ผู้ใดฝ่าฝืนตามมาตรา 5 จัตวา วรรคสอง มาตรา 26 มาตรา 27 วรรคสาม หรือมาตรา 28 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 1 ปี

“นิคหกรรมไม่ถึงกับให้สึก” ตามบทบัญญัติในมาตรา 26 นี้ หมายถึง นิคหกรรมสำหรับความผิดอย่างกลาง หรืออย่างเบา คือการล่วงละเมิดพระธรรมวินัยบัญญัติสิกขาบทอื่นๆ นอกจากปาราชิก กรณีนี้พระภิกษุที่ต้องอาบัติยังไม่ขาดจากความเป็นภิกษุ มีทางแก้ไขด้วยการยอมรับนิคหกรรมคือทำคินอาบัติตามวิธีการที่บัญญัติไว้ในพระธรรมวินัย จึงจะพ้นโทษกลับเป็นผู้บริสุทธิ์ตามสภาพเดิม เช่น อาบัติ สังฆาทิเสส ฤกษ์จัจจย ปาจิตตียะ ปกฏีเทศนียะ ทุกกฏ หรือทุพภาสิต ถ้าพระภิกษุรูปใดกระทำการเข้าหลักเกณฑ์ตามข้อหนึ่งข้อใดในมาตรา 27 ต้องสละสมณเพศภายในสามวัน ถ้ายังฝ่าฝืนจึงเป็นความผิดตามมาตรา 43 คือ ระวางโทษ จำคุกไม่เกิน 1 ปี

แต่อย่างไรก็ดี ผู้ที่จะต้องรับโทษตามคำวินิจฉัยในมาตรา 2 และมาตรา 27 จะต้องผ่านการพิจารณาวินิจฉัยโดยชอบจากฝ่ายปกครองคณะสงฆ์ หรือมหาเถรสมาคม ตามมาตรา 25 ซึ่งกำหนดหลักเกณฑ์ และวิธีการปฏิบัติการลงนิคหกรรมแก่พระภิกษุผู้ล่วงละเมิดพระธรรมวินัยด้วย

3.4.3 การสละสมณเพศ

การสละสมณเพศนี้ เป็นกรณีที่มีบัญญัติขึ้นใหม่ เพื่อประโยชน์แห่งการปกครองคณะสงฆ์ เทียบได้กับวิธีการทางพระวินัยที่เรียกว่า “นาสนา” คือ การยังบรรพชิต ผู้ไม่สมควรถือเพศบรรพชิตให้สละเพศเสีย ซึ่งมีพระพุทธรูปบัญญัติให้กระทำในกรณีดังต่อไปนี้ 1. ในกรณีที่ภิกษุต้องอันติมัตถุ คือ ต้องปาราชิกขาดจากความเป็นภิกษุแล้ว แต่ยังปฏิญาณตนถือเพศเป็นภิกษุต่อไปอีก 2. ในกรณีที่บุคคลผู้อุปสมบทไม่ซื่อ คือ เป็นอภิปพบุคคลต้องห้ามอุปสมบทอย่างเด็ดขาด แต่ผู้นั้นได้มารับบรรพชาอุปสมบทจากสงฆ์อีก 3. ในกรณีสามเณร

ประพฤติผิดข้อห้าม อันเป็นองค์แห่งนาสนา ส่วนการสละสมณเพศตามพระราชบัญญัตินี้ ได้บัญญัติไว้ตั้งแต่มาตรา 27 ถึงมาตรา 30³⁰ ได้แก่

3.4.3.1 การสละสมณเพศตามคำสั่งมหาเถรสมาคม ได้แก่กรณีที่มีบัญญัติไว้ในมาตรา 27 คือ

1. พระภิกษุผู้ต้องคำวินิจฉัยให้รับนิคหกรรมไม่ถึงให้สึก แต่ไม่ยอมรับนิคหกรรมนั้น กรณีนี้เป็นเพียงโทษสำหรับความผิดอย่างกลาง หรืออย่างเบา แต่ขัดขืนไม่ยอมรับคำวินิจฉัยนั้น จัดเป็นกรณีที่ร้ายแรงมาก และแสดงให้เห็นว่า เป็นผู้ขาดความเคารพเอื้อเพื่อต่อพระธรรมวินัยแล้วยังขัดอำนาจในการปกครอง เป็นการเสียหายต่อการปกครองคณะสงฆ์จึงสมควรกำจัดให้พ้นไปจากคณะสงฆ์

2. พระภิกษุผู้ประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัยเป็นอาจิณ กรณีนี้ แสดงให้เห็นถึงลักษณะเป็นภิกษุอลัชชีไม่มีความระอาย มีใจบาป ไม่รู้สำนึกในความผิด หหมดทางที่จะแก้ไขให้กลับตัวเป็นภิกษุที่ดีได้ หากอยู่ในสมณเพศต่อไปก็มีแต่จะบ่อนทำลายพระธรรมวินัย นำความเสียหายมาสู่คณะสงฆ์ และพระศาสนาไม่รู้จบสิ้น จึงสมควรให้พ้นจากคณะสงฆ์

3. เป็นภิกษุผู้ไม่สังกัดอยู่วัดใดวัดหนึ่ง

4. ไม่มีวัดเป็นที่อยู่เป็นหลักแหล่ง

ทั้งสองกรณีเข้าลักษณะเป็นคนจรจัด ทางคณะสงฆ์ถือว่าเป็นเสี้ยนหนามต่อพระศาสนา ซึ่งแต่เดิมก็ได้วางระเบียบให้จัดการสึกมาแล้วเหมือนกัน³¹

ดังนั้น ตามมาตรา 27 นี้ จึงกำหนดให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจในการกำหนดหลักเกณฑ์วิธีการสละสมณเพศไว้ และเมื่อพระภิกษุผู้ต้องคำวินิจฉัยให้สละสมณเพศแล้วแล้วต้องสึกภายในสามวันนับแต่วันที่รับทราบคำวินิจฉัย หากฝ่าฝืนไม่ยอมสึกตามกำหนด มีความผิดตามมาตรา 43 อัตราโทษจำคุกไม่เกิน 1 ปี

3.4.3.2 การสละสมณเพศ เพราะเป็นบุคคลล้มละลาย

มาตรา 28 พระภิกษุรูปใดต้องคำพิพากษาถึงที่สุด ให้เป็นบุคคลล้มละลาย ต้องสึกภายในสามวัน นับแต่วันที่คดีถึงที่สุด

เมื่อพิจารณาถึงฐานะของพระภิกษุตามพระธรรมวินัยแล้วแม้เพียงแต่ก่อนนี้สิ้นขึ้นจนเป็นผู้มีหนี้สินล้นพ้นตัว ก็นับว่าไม่สมควรแก่ฐานะของพระภิกษุอยู่แล้ว เมื่อต้องคำพิพากษาถึงที่สุด ให้เป็นบุคคลล้มละลาย ย่อมถูกตัดสิทธิ์ และหน้าที่เกี่ยวกับทรัพย์สินตามวิธีการที่

³⁰โชติ ทองประยูร, เรื่องเดิม, หน้า 170-171

³¹โชติ ทองประยูร, เรื่องเดิม, หน้า 172-173

กำหนดไว้ ในพระราชบัญญัติล้มละลายอีกหลายประการ ซึ่งบัญญัติไว้ในมาตรา 9 แห่งพระราชบัญญัติล้มละลาย พ.ศ. 2483³²

นอกจากคดีล้มละลายแล้ว ยังมีกรณีคดีแพ่งที่ศาลมีคำสั่งให้ยึดทรัพย์พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งทางคณะสงฆ์ก็ได้วางระเบียบสั่งให้สึกไว้เหมือนกัน ดังแจ้งตามระเบียบสั่งสึกพระภิกษุผู้ถูกยึดทรัพย์ตามคำสั่งของศาลลงวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2474 มีความว่า “ด้วยปรากฏว่า มีคดีพระภิกษุถูกยึดทรัพย์เกิดขึ้น ข้าพเจ้าเห็นว่าพระภิกษุประพฤติตนเช่นนี้ย่อมนำความเสื่อมมาสู่คณะสงฆ์ ไซ้ที่ควรแก่สมณเพศ เพื่อสกัดตัดความเอื้อฉาวเช่นนี้ จึงวางระเบียบเป็นหลักไว้ว่า ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป พระภิกษุรูปใดถูกศาลสั่งให้ยึดทรัพย์ในคดีใดๆ ก็ตามให้เจ้าคณะสังฆสภาเสีย แต่ถ้าพระภิกษุถูกยึดทรัพย์นั้นมีพระราชทินนามต้องจัดการให้ได้ถอดจากสมณศักดิ์เสียก่อน จึงสั่งให้สึกได้” ในกรณีพระภิกษุสงฆ์ถูกศาลพิพากษาถึงที่สุดให้ตกเป็นบุคคลล้มละลาย หรือถูกศาลในคดีแพ่งมีคำสั่งให้ยึดทรัพย์ก็ดี แสดงให้เห็นว่า ฝ่ายสงฆ์เห็นว่าการที่พระภิกษุตกเป็นบุคคลล้มละลายหรือถูกยึดทรัพย์นั้นเป็นบุคคลที่ขาดความเชื่อถือความมั่นคงทางทรัพย์สิน หากเข้ามาอยู่ในคณะสงฆ์ หรืออยู่ในคณะสงฆ์ต่อไปอาจสร้างปัญหาแก่คณะสงฆ์ได้ และถือว่าคำพิพากษาของศาลในทางแพ่งเกี่ยวกับทรัพย์สินจำเลยที่เป็นพระภิกษุสงฆ์มีผลต่อสถานภาพความเป็นพระภิกษุสงฆ์ได้เช่นกัน³³

3.4.3.3 การสละสมณเพศ เพราะถูกจับโดยต้องหาคดีอาญา

ตามมาตรา 29 พระภิกษุรูปใด ถูกจับโดยต้องหาว่ากระทำความผิดอาญา เมื่อพนักงานสอบสวน หรือพนักงานอัยการไม่เห็นสมควรให้ปล่อยชั่วคราว หรือเจ้าอาวาสแห่งวัดที่พระภิกษุรูปนั้นสังกัดไม่รับมอบตัวไว้ควบคุม หรือพนักงานสอบสวนไม่เห็นสมควรให้เจ้าอาวาสรับตัวไปควบคุม หรือพระภิกษุรูปนั้นมิได้สังกัดในวัดใดวัดหนึ่ง ให้พนักงานสอบสวนมีอำนาจจัดการดำเนินการให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศเสียได้

³²มาตรา 9 เจ้าหน้จะฟ้องลูกหน้ให้ล้มละลายได้ก็ต่อเมื่อ

(1) ลูกหน้มีหนี้สินล้นพ้นตัว

(2) ลูกหน้ซึ่งเป็นบุคคลธรรมดาเป็นหน้เจ้าหน้ผู้เป็นโจทก์คนเดียวหรือหลายคน เป็นจำนวนไม่น้อยกว่าห้าหมื่นบาท หรือลูกหน้ซึ่งเป็นนิติบุคคลเป็นหน้เจ้าหน้ผู้เป็นโจทก์คนเดียวหรือหลายคน เป็นจำนวนไม่น้อยกว่าห้าแสนบาท และ

(3) หน้หน้้นอาจกำหนดได้โดยแน่นอนไม่ว่าหน้หน้้นจะถึงกำหนดชำระโดยพลันหรือในอนาคตก็ตาม

³³โชติ ทองประยูร, เรื่องเดิม, หน้า 174

มาตรานี้ ได้บัญญัติให้พนักงานสอบสวนมีอำนาจจัดดำเนินการให้พระภิกษุผู้ถูกจับโดยต้องหาว่า กระทำความผิดอาญาให้สละสมณเพศได้ ทั้งนี้เนื่องจากการดำเนินคดีอาญาตามกฎหมายในบางคดีมีความจำเป็นต้องควบคุมผู้ต้องหาไว้ เพื่อประโยชน์ในการสอบสวนคดีให้เป็นไปตามกฎหมาย หากจะต้องควบคุมตัวผู้ต้องหาไว้ทั้งที่ยังอยู่ในสมณเพศ ย่อมเป็นการกระทบกระเทือนเสียหายต่อคณะสงฆ์และพระศาสนา หากจะปล่อยชั่วคราวไป ก็อาจเกิดบกพร่อง เสียหายแก่การดำเนินคดี จึงจำเป็นต้องดำเนินการให้พระภิกษุผู้ต้องหานั้น สละสมณเพศ เพื่อป้องกันมิให้เกิดเสียหายแก่พระศาสนา และเพื่อประโยชน์ในการดำเนินคดี แต่ในการดำเนินคดีดังกล่าวนี้ ก็เฉพาะกรณีจำเป็น และต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่บัญญัติไว้ในมาตรานี้เท่านั้น³⁴

3.4.3.4 การสละสมณเพศในอำนาจของพนักงานสอบสวน

1. พนักงานสอบสวน หรือพนักงานอัยการไม่เห็นสมควรให้ปล่อยชั่วคราว และเจ้าอาวาสแห่งวัดที่พระภิกษุรูปนั้น สังกัดไม่รับมอบตัวไว้ควบคุม หรือ
2. พนักงานสอบสวนไม่เห็นสมควรให้เจ้าอาวาสรับตัวไปควบคุม หรือ
3. พระภิกษุรูปนั้นมิได้สังกัดในวัดใดวัดหนึ่ง

แต่อย่างไรก็ดี หลักเกณฑ์การปล่อยตัวชั่วคราว ในคดีอาญาต้องเป็นไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 106³⁵ ซึ่งเป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับหลักเกณฑ์การขอ

³⁴โชติ ทองประยูร, เรื่องเดิม, หน้า 174

³⁵มาตรา 106 คำร้องขอให้ปล่อยตัวผู้ต้องหาหรือจำเลยชั่วคราวโดยไม่ต้องมีประกันหรือมีหลักประกัน หรือมีประกันและหลักประกัน ไม่ว่าผู้ต้องหาต้องควบคุมหรือซังตามหมายศาล ย่อมยื่นได้โดยผู้ต้องหา จำเลย หรือผู้มีประโยชน์เกี่ยวข้อง ดังนี้

- (1) เมื่อผู้ต้องหาถูกควบคุมอยู่และยังมิได้ถูกฟ้องต่อศาล ให้ยื่นต่อพนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการ แล้วแต่กรณี
- (2) เมื่อผู้ต้องหาต้องซังตามหมายศาลและยังมิได้ถูกฟ้องต่อศาลให้ยื่นต่อศาลนั้น
- (3) เมื่อผู้ต้องหาถูกฟ้องแล้ว ให้ยื่นต่อศาลชั้นต้นที่ชำระคดีนั้น
- (4) เมื่อศาลอ่านคำพิพากษาศาลชั้นต้นหรือศาลอุทธรณ์แล้ว แม้ยังมิได้มีการยื่นอุทธรณ์หรือฎีกา หรือมีการยื่นอุทธรณ์หรือฎีกาแล้วแต่ยังมิได้ส่งสำนวนไปยังศาลอุทธรณ์หรือศาลฎีกา ให้ยื่นต่อศาลชั้นต้นที่ชำระคดีนั้น

ในกรณีที่ศาลชั้นต้นเห็นสมควรให้ปล่อยชั่วคราว ให้ศาลชั้นต้นสั่งอนุญาตมิฉะนั้นให้รับส่งคำร้องสำนวนไปให้ศาลอุทธรณ์หรือศาลฎีกาเพื่อสั่ง แล้วแต่กรณี

- (5) เมื่อศาลส่งสำนวนไปยังศาลอุทธรณ์หรือศาลฎีกาแล้ว จะยื่นต่อศาลชั้นต้นที่ชำระคดีนั้น หรือจะยื่นต่อศาลอุทธรณ์หรือศาลฎีกา แล้วแต่กรณีก็ได้

ปล่อยตัวชั่วคราว และมาตรา 108³⁶ เป็นหลักเกณฑ์การวินิจฉัยของพนักงานสอบสวน พนักงานอัยการ และศาล ดังนี้ เพื่อประกอบการวินิจฉัยว่าควรอนุญาตหรือไม่อนุญาตให้ปล่อยชั่วคราว

ตามหลักเกณฑ์การวินิจฉัยดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่าคดีอาญาบางกรณีไม่สมควรให้ปล่อยชั่วคราว เพื่อประโยชน์แก่การดำเนินคดีให้เป็นไปตามกฎหมาย ในคดีเช่นนี้ถ้าผู้ต้องหาเป็นพระภิกษุ จึงจำเป็นต้องดำเนินการให้สละสมณเพศเสียก่อนตามหลักเกณฑ์ข้างต้น ถ้าพฤติการณ์แห่งคดีนั้นปรากฏว่า ไม่มีทางอื่นใดที่จะป้องกันมิให้ผู้ต้องหาหลบหนี หรือไม่มีทางใดที่จะป้องกันภัยอันตราย หรือความเสียหายที่จะเกิดขึ้นจากการปล่อยผู้ต้องหาชั่วคราว ข้างต้นแล้ว ก็จำเป็นต้อง สละประโยชน์ส่วนบุคคล คือให้พระภิกษุผู้ต้องหานั้นสละสมณะเพศเพื่อรักษาประโยชน์ “ส่วนรวม” ของประเทศชาติและพระศาสนา³⁷ ส่วนกรณีพระภิกษุไม่มีสังกัดนั้น พนักงานสอบสวนมีอำนาจดำเนินการให้สละสมณเพศได้ โดยไม่ต้องพิจารณาว่าสมควรให้ปล่อยชั่วคราวหรือไม่ เพราะเป็นพระภิกษุนอกสังกัดของวัดและคณะสงฆ์ เป็นที่รังเกียจของคณะสงฆ์ สมควรกำจัดปราบปรามให้หมดสิ้นไป ถึงแม้จะไม่ได้เป็นผู้ต้องหาในคดีอาญามาหาเถรสมาคมก็มีอำนาจ สั่งให้สละสมณเพศได้

3.4.3.5 การสละสมณเพศ เพราะต้องจำคุก กักขัง หรือขัง

มาตรา 30 เมื่อจะต้องจำคุก กักขัง หรือขัง พระภิกษุรูปใดตามคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาล ให้พนักงานเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจปฏิบัติการให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศเสียได้

หลักเกณฑ์ตามมาตรา 30 แยกพิจารณาได้ดังนี้

1. กรณีจำคุก หรือกักขังพระภิกษุตามคำพิพากษา หรือคำสั่งของศาล หมายถึง พระภิกษุถูกศาลพิพากษาให้ลงโทษจำคุก หรือกักขัง ก่อนที่จะจำคุก หรือกักขังพระภิกษุนั้น ต้องดำเนินการให้สละสมณเพศเสียก่อน เพื่อมิให้เป็นการกระทบกระเทือนเสื่อมเสียแก่พระศาสนา เช่นเดียวกันกับกรณีพระภิกษุถูกจับโดยต้องหาว่ากระทำความผิดอาญามาตรา 29

³⁶ มาตรา 108 ในการวินิจฉัยคำร้องให้ปล่อยชั่วคราว ให้พึงพิจารณาข้อเหล่านี้ประกอบ

- (1) ความหนักเบาแห่งข้อหา
- (2) พยานหลักฐานที่นำมาสืบแล้วมีเพียงใด
- (3) พฤติการณ์ต่างๆ แห่งคดีเป็นอย่างไร
- (4) เชื่อถือผู้ร้องขอประกันหรือหลักประกันได้เพียงใด
- (5) ผู้ต้องหาหรือจำเลยน่าจะหลบหนีหรือไม่
- (6) ภัยอันตรายหรือความเสียหายที่จะเกิดจากการปล่อยชั่วคราวมีเพียงใดหรือไม่

³⁷ โชติ ทองประยูร, เรื่องเดิม, หน้า 180

ข้อสังเกตในมาตรา 30 นี้ กำหนดเฉพาะโทษจำคุก หรือกักขัง หรือคำสั่งขังของศาลเท่านั้น มิได้รวมถึงโทษริบทรัพย์ หรือปรับ ส่วนโทษประหารชีวิตนั้นมิได้กำหนดไว้ อาจเนื่องจากกรณีดังกล่าวมีโทษถึงประหารชีวิต ก่อนจะประหารชีวิตจะต้องผ่านการคุมขังมาก่อน ดังนั้นจำเลยจึงถูกให้สละสมณเพศก่อนจะถูกคุมขังมาก่อนแล้ว และก่อนจะเข้าสู่กระบวนการขั้นตอนการประหารชีวิต

2. กรณีซึ่งพระภิกษุตามคำสั่งของศาล หมายถึง กรณีพระภิกษุสงฆ์ถูกฟ้องคดีอาญาต่อศาล หรือถูกนำตัวไปมัดฟ้องฝากขังและศาลไม่ได้สั่งปล่อยชั่วคราว และก่อนที่จะซึ่งพระภิกษุในกรณีเช่นนี้จะต้องดำเนินการให้สละสมณเพศเสียก่อน ส่วนผู้ที่จะปฏิบัติให้เป็นไปตามคำพิพากษา หรือคำสั่งของศาล คือเจ้าหน้าที่ของกรมราชทัณฑ์³⁸

3.4.4 ระเบียบการสึกพระผู้ต้องหาคดีอาญาในอดีต

ในอดีตถ้าพระมีคดีอาญา และศาลพิพากษาว่าผิดตามบทกฎหมายแล้ว หากพระรูปนั้นไม่ยอมสึกออกไปรับโทษตามคำพิพากษา กระทรวงยุติธรรมต้องนำความกราบบังคมทูลพระเจ้าอยู่หัว เรียนพระราชปฏิบัติ ในบางกรณีก็มีพระบรมราชโองการ สั่งให้สึกออกไปรับโทษ แต่บางกรณีทรงเห็นเป็นโทษเบา ก็ทรงพระกรุณาโปรดให้งดการลงโทษไว้ก่อน (หมายถึงความผิดที่มีโทษอาบัติ ปาราชิก) ให้จำเลยประพฤติพรหมจรรย์ต่อไปก็มี ต่อมาเมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้าได้รับสมณุตมาภิเษกแล้ว เจ้าพระยาอภัยราชาเสนาบดี กระทรวงยุติธรรมได้นำเรื่องนี้กราบทูลสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ จึงได้ทรงวางระเบียบประธานเจ้าพระยาอภัยราชาดังนี้ ถ้ามีพระถูกกล่าวหาในความอาญา ถูกตัดสินจำคุก หรือขัง ถ้าเป็นความเพียงชั้นศาลเมือง ให้เจ้าคณะเมืองสั่งสึก ถึงชั้นศาลฎีกาจะทรงเอง ถ้ามีพระราชทินนามต้องคดีต้องกราบบังคมทูลของพระบรมราชานุญาตก่อน เทียบทำเนียบข้าราชการชั้นสัญญาบัตร เมื่อศาลขอให้สึก พระเช่นนั้นเมื่อคดีถึงที่สุดแล้วให้ทำตาม³⁹ ต่อมาวันที่ 7 มิถุนายน 2456 เจ้าพระยาอภัยราชาได้ออกกฎเสนาบดี กฎที่ 63 มีใจความโดยย่อว่า “ด้วยคดีที่พระเป็นผู้ต้องหาในทางอาญา ถ้าศาลตัดสินทำโทษคดีถึงที่สุด จะบังคับตามคำตัดสิน ศาลต้องขอพระบรมราชานุญาตก่อน ซึ่งเป็นความไม่สะดวก กระทรวงยุติธรรมได้ทำความเรื่องนี้กราบทูล สมเด็จพระมหาสมณเจ้าแล้ว ต่อไปจึงควรปฏิบัติดังต่อไปนี้

³⁸โชติ ทองประยูร, เรื่องเดิม, หน้า 181-182

³⁹สิริวัฒน์ คำวันสา และทองพรรษ์ ราชภักดี, สงฆ์ไทยใน 200 ปี, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองการพิมพ์, 2525), หน้า 3-6

1. พระที่มีสมณศักดิ์ตั้งแต่ชั้นสัญญาบัตร เทียบได้กับข้าราชการ ต้องหาคดีอาญาแล้ว ชั้นพิจารณาคดี ชั้นรับโทษตามคำพิพากษาคดี ศาลต้องขอพระบรมราชานุญาตก่อน เมื่อได้รับพระบรมราชานุญาตแล้ว จึงดำเนินการตามคำพิพากษานั้น
2. ถ้าพระไม่มีสมณศักดิ์ให้เป็นดังนี้
 - ก. คดีในชั้นศาลเมือง เจ้าคณะเมืองเป็นผู้สั่งศึก
 - ข. คดีในชั้นอุทธรณ์ ข้าราชการพิเศษ เจ้าคณะมณฑลเป็นผู้สั่งศึก
 - ค. คดีในชั้นฎีกาสังฆราช หรือสังฆนายกในเถรสมาคมเป็นผู้สั่งศึก
3. เมื่อศาลจะทำโทษพระ ซึ่งไม่มีสมณศักดิ์ให้รายงานส่งสำนวนไปยัง เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะมณฑล สังฆราช หรือสังฆนายก ไบเถรสมาคม เป็นผู้สั่งศึกเสียก่อน แล้วจึงลงโทษตามคำตัดสินต่อไป
4. พระที่ต้องคำพิพากษาเช่นว่านี้ ให้เรียกว่า “สมิ” ให้ศาลทั้งหลายที่ชั้นในกระทรวงยุติธรรมกระทำตามกฎหมายนี้

จากกฎเสนาบดี กฎที่ 63 นี้เองทำให้พระสงฆ์ในสมัยนั้นได้รับความคุ้มครองจากพระบารมีพระมหากษัตริย์ตลอดมา การจะจับกุมคุมขัง และพิพากษาคดีใดๆ ก็ทรงให้กระทำด้วยความเที่ยงธรรม และทำด้วยคารวะในคุณของพระรัตนตรัยเป็นสิ่งสำคัญ แต่อย่างไรก็ดีก็ยังมีพระเร่ร่อน และประพฤติผิดศีลธรรมตามหัวเมือง ทางฝ่ายบ้านเมืองก็ไม่อยากเข้ามายุ่งเกี่ยว เพราะกฎหมายดังกล่าวคุ้มครองเกียรติ และศักดิ์ศรีของพระอยู่แล้ว สมเด็จพระสมณะฯ จึงทรงออก “พระมหาสมณานัติ เรื่อง พระเที่ยวเตร็ดเตร่” ไว้ เมื่อ พ.ศ. 2457 พอสรุปใจความได้ว่า

1. พระเที่ยวเตร็ดเตร่ในหัวเมืองใด ให้มีสังกัดขึ้นในคณะเมือง ตลอดเวลาที่อยู่ในแขวงนั้น
2. ถ้าเจ้าคณะท้องถิ่นรู้ว่า พระรูปนั้นจรจัด ไม่มีหลักแหล่งให้จับสึกแล้วมอบตัวให้แก่เจ้าพนักงานหน้าที่ฝ่ายอาณาจักร
3. ถ้าประพฤติอนาจาร เจ้าคณะในท้องถิ่นจงจับสึกแล้วส่งตัวแก่เจ้าหน้าที่ผ่านอาณาจักร หรือลงโทษเสียเอง แล้วขับเสียอย่างใดอย่างหนึ่งที่สมควรแก่โทษ
4. ถ้าต้องอธิกรณ์ไม่เกี่ยวกับกฎหมายบ้านเมือง เจ้าคณะในท้องถิ่นจงพิจารณาลงโทษทางวินัย ถ้าเรื่องเกี่ยวข้องกับกฎหมายบ้านเมือง ก็จงส่งเรื่องราวของโจทก์ให้ไปวากกล่าวกันตามกฎหมายบ้านเมือง
5. ถ้าพระรูปนั้นจะไป ถ้ารู้แน่ว่าไปจริงไม่ใช่ไปเที่ยวจรจัด เช่น ถือนั่งสือสุทธิไปเป็นหลักฐาน ก็ถือว่าเป็นพระอาคันตุกะให้เจ้าคณะท้องถิ่นเอาใจใส่ต้อนรับ ให้พักอาศัย

และให้มีสังกัดอยู่ในท้องถิ่นนั้นตลอดเวลาที่พักอยู่ ทั้งนี้ก็เพื่อจะทำให้การท่องเที่ยวของพระรัตนกุมอยู่ในสมณสาธูป ไม่เกะกะ และหากประพฤติดีกก็ให้มีอำนาจจัดการทันที ซึ่งนอกจากจะเป็นการฉลองพระราชศรัทธาของพระเจ้าอยู่หัวที่มีต่อพระสงฆ์แล้ว ยังเป็นมาตรการที่จะควบคุม และเข้าจับผู้มีจลาจลพลอมแปลงบวชเพื่อเลี้ยงชีพ หรือหลบหนีหนีอาญาอีกโสดหนึ่งด้วย⁴⁰ แต่เดิมนั้น ถ้าพระภิกษุสงฆ์ผู้จะถูกให้สละสมณเพศเป็นภิกษุที่มีสมณศักดิ์ มีราชทินนาม จะต้องร้องขอให้ได้รับพระบรมราชานุญาตถอดจากสมณศักดิ์เสียก่อน ครั้นต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2485 ได้มีพระบรมราชานุมัติเป็นหลักการว่า ในกรณีพระภิกษุสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์ต้องคำพิพากษาจำคุก หรือต้องคำวินิจฉัยอธิกรณ์ให้สึก ให้ถือว่าเป็นอันถูกถอดจากตำแหน่งและสมณศักดิ์ โดยพระบรมราชานุมัติตามที่กระทรวงศึกษาธิการได้รายงานเสนอ นายกรัฐมนตรี โดยหนังสือที่ น.12227/2485 ลงวันที่ 7 เมษายน 2485 แต่สำหรับกรณีต้องสละสมณเพศ เพราะเป็นคนล้มละลายตามมาตรา 28 หรือเพราะถูกจับโดยต้องหาในคดีอาญาตามมาตรา 29 หรือต้องขังตามคำสั่งของศาลตามมาตรา 30 กิติ เป็นกรณีที่บัญญัติขึ้นใหม่ ยังเป็นปัญหาในทางปฏิบัติในเรื่องนี้ สำหรับการให้พระภิกษุสละสมณเพศตามที่กล่าวมาข้างต้นนั้น เป็นเรื่องที่ถูกบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ซึ่งฝ่ายคณะสงฆ์อาจมองว่าหากพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งครองผ้ากาสาวพัตร์ถูกควบคุม หรือขังตามอำนาจทางฝ่ายบ้านเมือง อาจได้รับความเสียหายต่อพระศาสนา จึงได้บัญญัติไว้ให้เจ้าหน้าที่ของรัฐดำเนินการสละสมณเพศพระภิกษุสงฆ์ที่ต้องหาคดีอาญาหรือต้องคำพิพากษาของศาลนั้นเสียก่อน แต่ไม่ปรากฏว่าได้บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายอาญาหรือประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาแต่อย่างใด

จากการศึกษาในบทที่ 3 นี้ จะเห็นได้ว่าการปกครองและดำเนินการทางวินัยในสมัยพุทธกาลและหลังพุทธกาลใช้หลักการตามพระธรรมวินัยใช้มติเอกฉันท์คณะสงฆ์และใช้หลักการสามัคคีธรรม ในส่วนการดำเนินการการปกครองและก็เพิ่มการทางวินัย ในสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา และสมัยกรุงธนบุรี นั้นพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภก อำนาจการปกครองทางคณะสงฆ์จึงขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 พระมหากษัตริย์ทรงเห็นความอ่อนแอคณะสงฆ์และความประพฤติหย่อนยานของพระภิกษุสงฆ์จึงได้ออกกฎหมายมาบังคับใช้ในสมัยนั้นเป็น กฎหมายพระสงฆ์ 10 ข้อในสมัยรัชกาลที่ 1 หรือประกาศในสมัยรัชกาลที่ 4 และกำหนดให้ผู้ทำการละเมิดพระธรรมวินัยบางเรื่อง เป็นความผิดทางอาญา และให้ศาลมีอำนาจวินิจฉัยคดี จึงเห็นได้ว่าในสมัยดังกล่าว ฝ่ายบ้านเมือง เข้ามาดูแลกิจกรรมคณะสงฆ์

⁴⁰สิริวัฒน์ คำวันสา และทองพรรษ์ ราชภักดี, สงฆ์ไทยใน 200 ปี, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองการพิมพ์, 2525), หน้า 7-8

เกือบเต็มรูปแบบต่อมาสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ทรงออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ รศ. 121 เพื่อเป็นรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ ให้สอดคล้องกับการปกครองของบ้านเมืองและในสมัยรัชกาลที่ 8 ได้ทรงออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ซึ่งมีรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์คล้ายคลึงกับรูปแบบการปกครองของบ้านเมืองเป็นอำนาจ 3 ฝ่าย คือ สามสภา เป็นฝ่ายนิติบัญญัติ สังฆมนตรี เป็นฝ่ายบริหาร และคณะวินัยธร เป็นฝ่ายตุลาการ การแบ่งอำนาจปกครองออกเป็น 3 ฝ่ายนี้เป็นการถ่วงดุลอำนาจกันคล้ายกับการปกครองของฝ่ายบ้านเมืองแต่ก่อให้เกิดปัญหาข้อขัดข้องล่าช้าในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไม่เหมาะสมที่จะทำหลักการของฝ่ายบ้านเมืองมาใช้ในกิจการของฝ่ายคณะสงฆ์ รัฐบาลสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จึงได้ออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช 2505 มาบังคับใช้แทนและมีการแก้ไขเพิ่มเติมเป็นฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535 จนถึงปัจจุบัน รูปแบบ เนื้อหา ของพระราชบัญญัติฉบับนี้ ได้รวมศูนย์อำนาจการปกครอง ไว้ที่มหาเถรสมาคม ซึ่งมีพระเถรชั้นผู้ใหญ่เป็นกรรมการมีสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายกทรงเป็นประธานกรรมการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง มหาเถรสมาคมที่มีอำนาจหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ในส่วนของการดำเนินการทางวินัย ได้ออกกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2521) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม ซึ่งระเบียบวิธีพิจารณาคล้ายคลึงกับการพิจารณาคดีทางอาญาของฝ่ายบ้านเมือง มีกรรมการผู้วินิจฉัยไม่สัมพันธ์เกี่ยวกับการใช้กฎหมายประกอบกับเป็นกฎหมายมหาเถรสมาคมฉบับดังกล่าวเป็นเพียงระเบียบการดำเนินคดีด้านพระวินัยภายในคณะสงฆ์เท่านั้น ไม่มีผลเป็นกฎหมายที่มีผลต่อบุคคลภายนอกแต่อย่างใด คณะสงฆ์ผู้พิจารณามีแต่อำนาจหน้าที่ในการวินิจฉัยคดี แต่ไม่มีบทบาทหน้าที่ตามกฎหมายในการแสวงหาพยานหลักฐานเพื่อประกอบการวินิจฉัย ไม่มีอำนาจในการออกหมายเรียกให้บุคคลใดมาให้ถ้อยคำหรือส่งเอกสารหลักฐานหรือวัตถุพยาน และหากมีพยานหลักฐานนอกวัดซึ่งหากเป็นสถานที่ที่ไม่เหมาะสมกับสมณะที่จะเข้าไปตรวจสอบหาข้อมูลใดๆ คณะผู้พิจารณาก็ไม่สามารถเข้าไปตรวจสอบหาข้อมูลได้ จึงปรากฏว่าไม่มีเครื่องมืออุปกรณ์อำนวยความสะดวกในการดำเนินการจึงทำให้ผลการวินิจฉัยคดีไม่ได้ข้อเท็จจริงทำให้ไม่สามารถลงโทษผู้กระทำผิดได้ จึงกล่าวได้ว่า หลักเกณฑ์ ขั้นตอน วิธีการ การดำเนินคดีตามพระวินัย ตามกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 11 ไม่สามารถนำมาใช้เป็นบรรทัดฐานในการพิจารณาวินิจฉัยความผิดของพระภิกษุสงฆ์ในปัจจุบันได้